
CÂTEVA DATE DESPRE CONFERINȚELE LUI IOAN ANDRIEȘESCU LA RADIOUL PUBLIC

CĂTĂLIN I. NICOLAE

REZUMAT:

Modesta noastră contribuție își propune să aducă la lumină câteva documente inedite aparținând arheologului Ioan Andrieșescu (1888-1944). Unul dintre cei mai importanți arheologi români ai perioadei interbelice, Andrieșescu s-a alăturat unei pleiade de arheologi ce au conferențiat la radioul public. Textele acestor conferințe, documente interesante pentru istoria disciplinei noastre, păstrate parțial, sunt prezentate mai jos.

ABSTRACT: FEW REMARKS REGARDING SOME UNPUBLISHED RADIO CONFERENCES OF IOAN ANDRIEȘESCU

We are presenting here the unpublished texts of some conferences delivered by the Romanian archaeologist Ioan Andrieșescu (1888-1944) at the National Radio. One of the most important archaeologists of the inter-war era, a well-known professor of archaeology and prehistory, Andrieșescu joined a handful of other professionals in delivering a series of conferences on a wide range of subjects related to the history of archaeology, personalities of archaeology, prehistoric art and current archaeological research in Romania.

CUVINTE CHEIE: Andrieșescu, radio, artă, Dacia, Odobescu.

KEYWORDS: Andrieșescu, radio, art, Dacia, Odobescu.

Despre începuturile radioului în România

Sfârșitul primului război mondial și crearea României Mari au deschis calea progresului și au stimulat racordarea la valorile europene în toate sectoarele societății românești de după 1918. Perioada interbelică se remarcă nu numai printr-o puternică efervescență culturală, dar și prin diversificarea căilor de diseminare a conținutului cultural și educațional către populație. În cadrul acestei vaste transformări și evoluții culturale, la sfârșitul anului 1927, se pun bazele legale ale constituirii primei societăți naționale de radio din România, în decembrie 1927 Consiliul de Miniștri declarând constituită „Societatea de Difuziune Radiotelefonică din România”. Societatea, cu capital majoritar de stat, va fi înregistrată oficial la tribunal în martie 1928.

În ziua de joi, 1 noiembrie 1928, la ora 17, se difuzează oficial prima emisiune a postului “Radio România”.

La 3 martie 1930 este inaugurată emisiunea “Universitatea Radio”, cu prelegerea lui Dimitrie Gusti „Menirea Radiofoniei Românești”, emisiune în cadrul căreia vor fi transmise numeroase conferințe ținute de personalități ale intelectualității românești din perioada interbelică, inclusiv istorici și arheologi .

În data de 4 aprilie 1936 “Societatea de Difuziune Radiotelefonică” devine “Societatea Română de Radiodifuziune”, nume sub care activează și astăzi radioul public(SRR).

La sfârșitul celui de al doilea război mondial, în august 1944 bombardamentele germane distrug studiourile și sediul central al Radiodifuziunii din str. Gen. Berthelot nr. 60. Odată cu încheierea războiului începe o nouă epocă pentru SRR, în data de 17 septembrie fiind emis un decret-lege de epurare a administrației publice de „elemente fasciste”, iar câteva zile mai târziu SRR este trecută în subordinea Comisiei Militare Aliate Sovietice¹.

---

¹ Denize 1998, *passim*.

Arhiva SRR a supraviețuit avatarurile războiului și cenzurii, fiind azi o sursă extraordinară de informații pentru cercetători. În ceea ce privește arhiva scrisă, practica depunerii manuscrisului conferinței a apărut destul de devreme, încă din 1932, când "Regulamentul programului vorbit" prevedea păstrarea textelor celor mai reprezentative conferințe și publicarea lor într-o revistă. Chiar dacă revista nu a mai apărut, manuscrisele conferințelor s-au păstrat în mare parte².

Arheologi la Radio

Primele conferințe dedicate arheologiei sunt transmise începând cu anul 1930, aproape toate în cadrul emisiunii „Universitatea Radio”. Debutază acum în radiofonie Radu Vulpe, Ion Nestor, Vladimir Dumitrescu, Dinu V. Rosetti, urmați în 1931 de Ioan Andrieșescu și Constantin S. Nicolaescu-Plopșor. Începând cu 1932 numărul arheologilor ce conferențiază la radioul public crește – apar Scarlat Lambrino, Constantin Daicoviciu, preotul Constantin Matasă, Paul Nicorescu, Grigore Florescu, Dionisie M. Pippidi, Emil Condurachi, Dumitru Tudor și alții - la fel ca și numărul conferințelor ce tratează subiecte de arheologie³.

În rândurile ce urmează vom prezenta textele, inedite, mai multor conferințe radiofonice aparținând lui Ioan Andrieșescu (1888-1944). Din cele 12 conferințe prezentate în perioada 1931-1935 s-au păstrat textele integrale a cinci dintre ele.

Născut la Iași în mai 1888 Ioan Andrieșescu urmează cursurile Facultății de Litere și Filosofie în perioada 1907-1911, specializarea istorie, având ca profesori, printre alții, pe A.D. Xenopol și Teohari Antonescu. În timpul facultății întreprinde mai multe călătorii de studii la Florența și Roma (1910), Atena, Constantinopol, Belgrad, Viena, Budapesta (1911), unde vizitează monumente și studiază în bibliotecile institutelor franceze și germane. După mai multe stagii de documentare în Germania își susține în 1912 teza de doctorat, intitulată sugestiv „Contribuție la Dacia înainte de Romani”⁴. Era prima sinteză de preistorie din spațiul românesc, și așa cum bine sugerează titlul, intenția autorului era de a adăuga informație la ceea ce scrisese Gr. Tocilescu în magistrala sa lucrare din 1880⁵. După susținerea doctoratului pleacă din nou în Germania unde se înscrie la cursurile universității din Berlin, audiind cursurile profesorilor Gustaf Kossinna, Eduard Meyer, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, Hermann Dessau, Kurt Regling și Hubert Schmidt⁶. Pentru a se întreține în această perioadă activează și ca funcționar (1913-1915) la Legația României din Berlin, numit de Titu Maiorescu. Revenit în țară, datorită problemelor generate de primul război mondial, este adus de Vasile Pârvan la Muzeul Național de Antichități (MNA), pe postul de asistent-șef, în 1915, fiind promovat ulterior conservator (1916) și subdirector (1919). După sfârșitul primului război mondial începe perioada cea mai fertilă din parcursul profesional al lui Andrieșescu, activitatea la MNA fiind dublată de cea de la Universitatea din București. În 1920 devine docent în arheologie preistorică⁷, iar în 1923 conferențiar, urmând ca după dispariția lui Pârvan să ajungă profesor universitar. În studiile sale Andrieșescu abordează și deschide noi domenii de interes - perioada neolitică pe teritoriul românesc, depozitele de epoca bronzului, civilizația geto-dacică în Muntenia sau necropolele de la începutul epocii migrațiilor. Alte contribuții privesc istoria arheologiei, românești sau europene. Andrieșescu scoate preistoria românească din perioada sa romantică și îi indică direcția de dezvoltare ca știință. Redactează manuale pentru studenți, organizează congrese și expoziții, conferențiază pentru un public divers. Depune și o susținută activitate de teren, prin săpături arheologice efectuate, singur sau în colaborare, la: Agighiol, Coțofeni, Fedeleşeni, Oinac, Ostrovu Corbului, Piscul Crăsani, Poiana-Coțofenești, Popești-Novaci, Sălcuța, Sărata Monteoru, Sultana, Zimnicea, o parte din ele rămase nevalorificate prin publicare din păcate.

În 1931 Ioan Andrieșescu era așadar una din cele mai importante figuri a peisajului arheologic românesc. Director al MNA, profesor de arheologie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, director al Seminarului de Arheologie preistorică și editor al revistei sale, *Revista de Preistorie și Antichități Naționale* (RPAN), era fără îndoială cea mai importantă figură a lumii arheologice din capitală, fără însă a avea anvergura sau prestigiul predecesorului său, Vasile Pârvan, decedat în 1927. Situația aceasta, chiar la câțiva ani de la moartea lui Pârvan, în umbra acestuia, este poate subliniată și de faptul că Radu Vulpe, fost elev al lui Pârvan, este primul arheolog

² Nicolae 2011, 67-68.

³ Mușeteanu 1998, *passim*.

⁴ Andrieșescu 1912.

⁵ Tocilescu 1880 - *Dacia înainte de romani. Cercetare asupra poporului care a locuit Țările Române de la stânga Dunării, mai înainte de conștientizarea acestor țări de către Imperiul lui Traian*, cu 38 de stampe, 4 hărți din care 2 cromolitografii și 171 figuri în text, București, Tipografia Academiei Române, 1880, 594 p.

⁶ Petrescu-Dâmbovița 2005, *passim*.

⁷ Tot Pârvan îl susține și aici, dar și Nicolae Iorga.

invitat să conferențeze la tribuna radioului, în 1930. Radu Vulpe este și arheologul cu cele mai multe prezențe la radioul public în perioada interbelică, cu nu mai puțin de 76 de conferințe⁸. El este urmat, la mare distanță, de Paul Nicorescu și Dinu V. Rosetti, cu câte 13, și apoi de Andrieșescu, cu 12⁹. Nu știm de ce Andrieșescu are atât de puține conferințe, este însă cert că ele încetează în 1935, probabil după demisia sa de la conducerea MNA. Temele abordate erau diverse, după cum puteam vedea și din lista de mai jos:

1. *Din trecutul nostru străvechi (I)*, 20 martie 1931, ora 19,00 - text pierdut;
2. *Xenopol*, 4 aprilie 1931, ora 19,40 - text pierdut;
3. *Din trecutul nostru străvechi (II)*, 10 mai 1931, ora 19,00 - text pierdut;
4. *Arta primitivă*, 22 mai 1931, ora 19,00 - text pierdut;
5. *Problemele muzeelor la noi (I)*, 26 iunie 1931, ora 20,40 - text pierdut;
6. *Problemele muzeelor la noi (II)*, 13 iulie 1931, ora 21,30 - text pierdut;
7. *Începuturile străvechi ale istoriei*, 21 februarie 1932, ora 15,45 - text pierdut;
8. *Noui descoperiri arheologice*, 5 septembrie 1933, ora 20,40 - Arhiva S.R.R., dosar nr. 14/1933, 8 file;
9. *Artele în timpurile preistorice la noi (I)*, 2 august 1934, ora 20,30 - Arhiva S.R.R., dosar nr. 11/1934, 8 file;
10. *Artele în timpurile preistorice la noi (II)*, 23 august 1934, ora 20,15 - Arhiva S.R.R., dosar nr. 11/1934, 6 file;
11. *Arheologul Teohari Antonescu, 25 ani de la moartea sa*, 7 noiembrie 1935, ora 19,00 - Arhiva S.R.R., dosar nr. 13/1935, 7 file;
12. *Un căutător de aur: Heinrich Schliemann*, 27 decembrie 1935, ora 20,15 - Arhiva S.R.R., dosar nr. 11/1936, 9 file.

O trecere în revistă a subiectelor conferințelor ne arată predilecția lui Andrieșescu pentru câteva teme mari - arta preistorică, muzeele, preistoria, personalități ale istorie și arheologiei - toate teme regăsite și în opera publicată, nu foarte numeroasă.

Deși textul conferinței despre Xenopol nu s-a păstrat, intuim direcția sa - una apreciativă și de recunoștință, Andrieșescu audiind cursurile lui Xenopol la Iași, acesta din urmă fiind și membru în comisia de examinare la susținerea doctoratului. În același ton sunt redactate și conferințele despre Teohari Antonescu, fost și el profesor la Iași în timpul studenției lui Andrieșescu, și Schliemann, aparținând arheologiei germane de care era foarte legat¹⁰.

Recunoștința și admirația față de Teohari Antonescu nu se opresc la această conferință radiofonică - Andrieșescu publică mai multe articole despre viața și opera lui Teohari Antonescu¹¹ și este cu siguranță cel care a promovat atribuirea numelui acestuia noului muzeu de istorie din Giurgiu (locul nașterii lui Antonescu).

Teohari Antonescu este unul din arheologii căruia îi sunt dedicate mai multe conferințe radiofonice, dar dacă Andrieșescu face o biografie elogioasă și se preocupă mai puțin de opera științifică a lui Antonescu, într-o altă conferință, Emil Condurachi¹² nu ezită să critice masiv teoriile acestuia cu privire la columna traiană, monumentul de la Adamclisi sau cetatea Sarmisegetusa. Singurul acord între cele două abordări privește cercetările de teren ale lui Teohari Antonescu pentru identificarea principalelor puncte de desfășurare ale celor două războaie dintre daci și romani, unanim apreciate.

Singurul arheolog străin prezentat la radioul public, Schliemann, beneficiază din păcate doar de o preluare masivă din biografia scrisă de Emil Ludwig¹³ și nimic mai mult, Andrieșescu, în mod surprinzător, nevalorificând nimic din cunoștințele sale privitoare la arheologia germană.

Revenind însă la prima conferință pentru care avem textul păstrat, remarcăm claritatea și bogăția detaliilor.

⁸ Pregătim un volum grupând conferințele radiofonice aparținând lui Radu Vulpe.

⁹ Nicolae 2011, 68.

¹⁰ A fost membru al *Gesellschaft für Deutsche Vorgeschichte* și al *Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, printre altele.

¹¹ Andrieșescu 1910; Andrieșescu 1920; Andrieșescu 1935.

¹² Condurachi 1943.

¹³ Ludwig 1932.

Conferința se vrea o prezentare a ultimului număr al revistei Dacia(vol. I)¹⁴ dar reușește să fie o scurtă trecere în revistă a istoriei arheologiei românești și în special a rolului MNA în dezvoltarea acesteia. Andrieșescu prezintă clar, succint, pozitiv cercetările arheologice realizate de membri MNA în perioada 1927-1930 pe teritoriul României. Surprinde încrederea lui Andrieșescu în viitoarea înființare a unui Institut arheologic (atât de dorit de Pârvan) dar și admiterea faptului că ea nu se va întâmpla prea curând.

Arta preistorică este o preocupare recurentă la Andrieșescu și nu este surprinzător că textul celor două conferințe despre această temă, mult îmbunătățit și îmbogățit cu o ilustrație foarte bună(majoritar fotografică), va fi publicat în 1939 în splendida revistă Arta și Tehnica grafică¹⁵. O privire rapidă asupra celor două texte relevă solida pregătire a lui Andrieșescu, lecturile la zi din literatura europeană dar și capacitatea de sinteză și analiză. În cuvinte bine alese, fără a sufoca auditoriul, Andrieșescu trece elegant de la teoriile lui Odobescu la marele preistorician Herbert Kühn și de la viziunea asupra sculpturii aparținând lui Rodin la aprecierile lui Romain Rolland despre rolul artei. Este fără îndoială mediul în care dă cea mai bună dovadă a solidei sale pregătiri și este păcat că o moarte prematură dar și alte considerente au făcut ca opera sa să nu fie mult mai importantă pentru arheologia preistorică românească. În arhiva documentară a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” se păstrează o altă copie a manuscrisului primei conferințe despre arta preistorică, fiind cel mai probabil exemplarul lui Andrieșescu, datat chiar de către autor - 2 august 1934 (Fig. 1).

Deși prezentate sumar în contribuția noastră, considerăm că publicarea unor astfel de documente este foarte importantă pentru o mai bună înțelegere a evoluției și istoriei disciplinei noastre, arheologia. Aflată la maturitate, arheologia românească este încă lipsită de o istorie proprie, sinteză la a cărei bază trebuie să stea, fără îndoială, pe lângă cercetările publicate și documentele din arhive. Într-un studiu¹⁶ ce părea să deschidă o promițătoare serie de texte¹⁷ despre istoria arheologiei românești, publicat în anul 2000, Dragomir Popovici amintea de fragilitatea cercetării preistorice românești la începutul sec. XX. Aflați, 100 de ani mai târziu, la începutul sec. XXI cred că avem datoria să contribuim la soliditatea științei noastre, înțelegând și asumându-ne istoria ei.

Redăm în rândurile ce urmează textul celor cinci conferințe. Toate textele sunt scrise la mașină¹⁸ și adnotate de către Andrieșescu. O parte sunt semnate și datate de el și sunt șampilate cu ștampila Radiodifuziunii (Fig. 2). Am păstrat grafia originală, precum și sublinierile din text aparținând lui Andrieșescu.

Mulțumiri

Redactarea acestui material nu ar fi fost posibilă fără ajutorul neprețuit și sprijinul constant al colegilor din colectivul Direcției Arhiva scrisă din cadrul Societății Române de Radiodifuziune cărora le mulțumim și pe această cale. Lavinia Vișan și Raluca Nicolae au oferit un prețios ajutor în transcrierea textelor, le mulțumesc și pe această cale. Profesorul Mircea Babeș a fost cel care mi-a sugerat cercetarea personalității lui Ioan Andrieșescu, îi sunt recunoscător. Cătălin Bem, Andrei Asăndulesei și Bogdan Venedict m-au sprijinit în cercetarea documentelor din arhivele ieșene privitoare la Andrieșescu, le sunt îndatorat. Roxana Dobrescu mi-a facilitat accesul la arhiva documentară a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, îi mulțumesc încă o dată.

Last, but not least, gândurile noastre recunoscătoare se îndreaptă către Profesorul Dragomir Nicolae Popovici, prea devreme plecat dintre noi, care a încurajat constant demersul nostru, călăuzindu-ne pașii prin arhive și oferindu-ne, cu generozitatea-i caracteristică, documentația sa cu privire la Andrieșescu.

¹⁴ Volumul II nu avea să mai apară niciodată, fiind publicat doar un pliant de prezentare al acestuia.

¹⁵ Andrieșescu 1939.

¹⁶ Popovici 2000, 19.

¹⁷ Din păcate doar primul fascicul al seriei a fost publicat.

¹⁸ Numărul mare de documente din arhiva Andrieșescu scrise la mașină ne sugerează faptul că acesta deținea una.

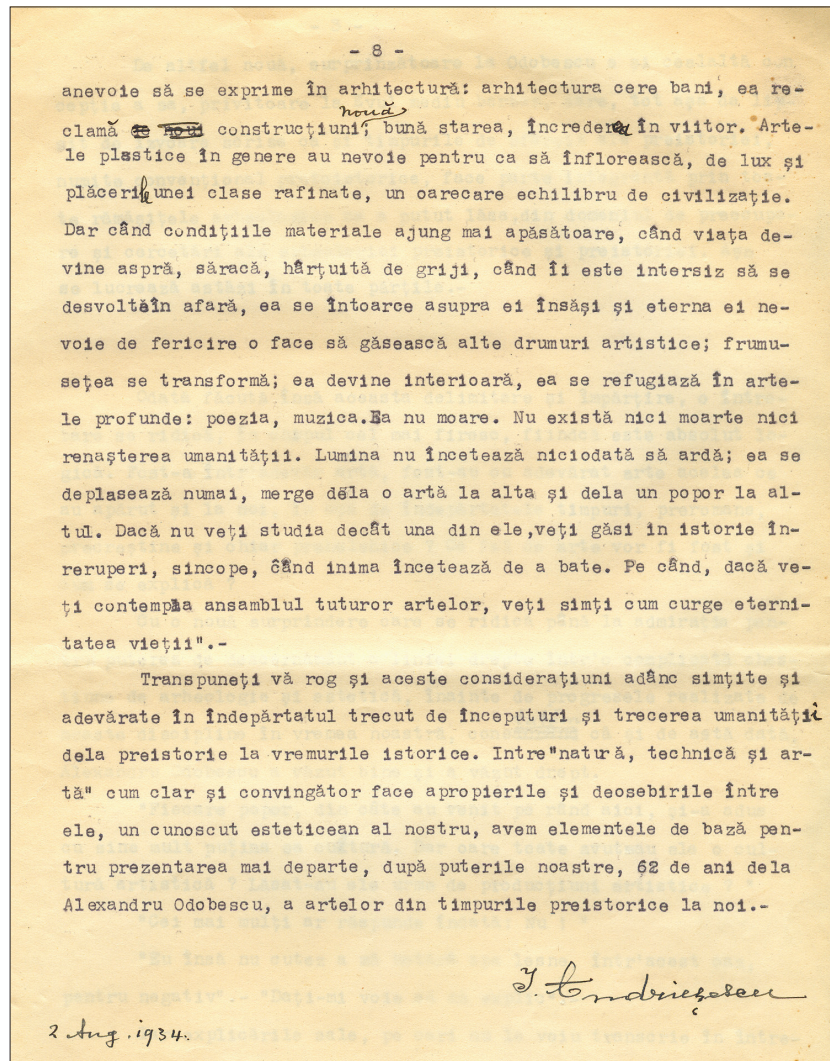

Figura 1. Ultima pagină a manuscrisului conferinței *Artele în timpurile preistorice la noi* (I), Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Arhiva documentară, Fond Andrieșescu.

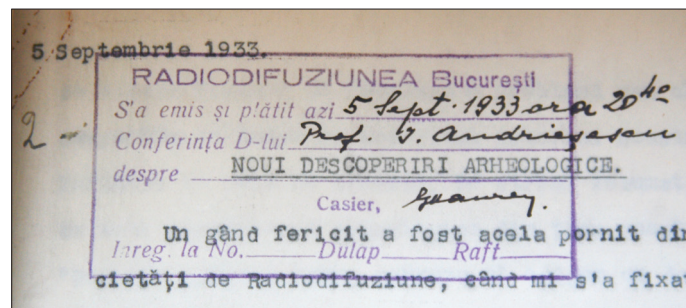

Figura 2. Ștampila Radiodifuziunii pe prima pagină a manuscrisului conferinței *Noui descoperiri arheologice*, Arhiva SRR, dosar nr. 14/1933, fila 1.

Conferințele radiofonice

Noui descoperiri arheologice

Un gând fericit a fost acela pornit din Comitetul Onoratei Societăți de Radiodifuziune, când mi s-a fixat pentru a vorbi astă seară despre „Noui descoperiri arheologice”.

Aceasta se potrivește foarte bine cu un fapt care, fie-mi permis a o spune chiar eu, își va avea însemnătatea sa în evoluția studiilor arheologice la noi. Este reparația revistei „Dacia”: „Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie”, întemeiată de regretatul Vasile Pârvan în 1927, acum ajunsă la volumele III și IV, partea I cuprinzând în peste 600 de pagini cu mai mult de 800 de clișee, un număr de 26 de studii, referitoare exclusiv la descoperirile și antichitățile noastre, preistorice, greco-romane și barbare-medievale.

Despre aceste descoperiri și cercetări voi vorbi deci astăzi, deși, trebuie să mărturisesc, cu mai multă libertate de spirit aș putea vorbi despre cele mai noi descoperiri arheologice străine, pentru care se găsesc ample dări de seamă nu numai în cărți și referate speciale, ci chiar pe multe coloane, conștiincios redijate, în marile cotidiene și reviste din Apus. O carte colectivă ca aceea scoasă de marele arheolog german Gerhardt Rodenwaldt, *Neue Deutsche Ausgrabungen*, 1930, vorbește despre noile descoperiri germane, atât din Germania (pentru toate epocile timpurilor vechi) cât și din afară: Grecia, Asia Mică, Palestina, Mesopotamia și Egipt, și e de admirat într-adevăr cu ce eforturi formidabile se silește arheologia germană să-și păstreze, chiar prin vremurile prin care trece politic țara respectivă, locul ce și l-a cucerit în știința generală. Un cotidian ca The Times ține la zi informația descoperirilor arheologice de oriunde se fac, cu aceeași amănunțime și interes pe care din nefericire atâtea cotidiene de la noi și de aiurea înțeleg să-l acorde crimelor pasionale și atâtor alte fapte păcătoase omenești.

Revenind însă la noi și iertat fiindu-mi de a vorbi într-o cauză care numai aparent este a mea, de îndeletniciri și răspundere profesională, este a unei întregi generații de cercetători care se silesc fiecare să lumineze o problemă sau alta dintre atâtea ce stau acoperite de taină la începutul istoriei noastre naționale, - vă voi înfățișa în cele ce urmează, în strict rezumat, tot ce e mai de seamă ca noi descoperiri arheologice din țara noastră, în noul volum al „Daciei” apărut acum, apărut vă asigur cu destule greutate, ca să merite puțină atenție și recunoaștere.

Oricum s-ar caracteriza faza de acum a istoriografiei noastre, în slujba căreia arheologia își are rolul ei bine definit, un lucru este sigur și mai presus de orice îndoială: avem și vom avea întotdeauna nevoie de trecut, deci de oglinda acestuia care este *istoria*. Înlături deci, cu neîncrederea sau scepticismul cu care pare că e o modă a se considera ici-acolo, aiurea și la noi, cercetările istorice și istoria însăși. Mai mult decât atât. Cred că nu greșesc când văd astăzi că sensul și viitorul acestor cercetări și la noi se îndreaptă, pe de o parte în largirea cadrului geografic de informații referitoare la întreg trecutul nostru, deci tot alte și iarăși alte izvoare neîntrebunțate din țările vecine până astăzi în Turcia, pe de altă parte, printr-o egală extindere a cadrului nostru de cercetare în timp, până în paleolitic. Începutul istoriei generale și a noastre cu crearea lumii și Vechiul Testament ne apare astăzi tot așa de nefiresc și de naiv nevinovat ca acela cu Roma lui Romulus și Remus, Rea Silvia și regalitatea legendară romană. Chiar antiteza de duioasă amintire școlărească – Decebal și Traian – aparține evident altei vremi și se poate întrebuița încă numai spre simplificare și intuiție istorică în învățământul elementar. Problema descălecatului întâi cum sugestiv i-au zis cronicarii Renașterii noastre din al XVII-lea veac are astăzi un cadru incomparabil mai larg, în cuprinsul căruia trebuie să se facă neîncetate cercetări de adâncire și precizare. Când acum aproape 100 de ani – în 1839 – un organizator al învățământului obștesc ca Petrache Poenaru, publica în numele Eforiei Școalelor, hotărârea că „acum – zicea el – când se află un depozitoriu (depozit) de obiecte în Colegiul din București cu perspectiva de a se transforma în „Museu National” nimeni nu mai are voie a-și însuși vreun obiect de antichitate și îndată să-l trimeată prin ocărmuire la Depositoriul din Colegiul Sfântul Sava”, și tot el zicea „nimeni să nu fie voinic a scormoni în pământ pentru a scoate obiecta de antichitate”. (*Buletinul Oficial* din 3 Noiembrie 1839, Cf. Ștefan Pop, *Colegiul Sf. Sava, Boabe de Grâu* IV, 1933, p.414-415), - un mare pas mai departe se făcea în direcția descoperirii și conservării monumentelor istorice, oricât de imperfectă până în ziua de astăzi, mă gândesc mai ales la lipsa unui local propriu și înzestrat cum trebuie a celui „Museu National” pe care-l vedea așa de bine încă Petrache Poenaru și generația sa de cărturari și de patrioți.

Pe această linie, cu multe și mari greutate, s-a mers totuși mai departe. De la 1864 avem un Muzeu Național care încetul cu încetul a adunat multe și mari bogății. De la 1864, 1873 și 1874, 1913 și 1919, 1932, avem legi și regulamente care, în parte se aplică – ca pretutindeni și întotdeauna aplicarea legilor atârână de oameni. De la Vasile Pârvan a rămas și un proiect de lege pentru înființarea unui Institut Arheologic al României, asemenea cu acela pe care îl au toți vecinii și toate țările apusene.

Iată mi se pare locul în care se cuvine a vorbi despre noile descoperiri cuprinse în cel mai nou volum din „Dacia”

întemeiată de Vasile Pârvan, „organ al unui Institut Arheologic care nu există” zicea el cu amărăciune, - organ al unui Institut Arheologic care va trebui să existe, zice împreună cu mine întreaga generație a cercetătorilor de astăzi pe acest tărâm, chiar dacă celor mai în vârstă din mișcarea noastră științifică nu le va fi dat să-l vadă. Instituțiile care sunt temeliile dintotdeauna ale Statelor, puterea și prestigiul lor de legitimitate, sunt mai presus de oameni, mai presus chiar de generații întregi.

Istoria noastră națională începe astăzi cu paleoliticul, nu fiindcă trebuie sau fiindcă așa se face și aiurea, ci fiindcă în chip firesc la aceleași concluzii conduc cercetările și descoperirile astăzi și la noi, iar acestea toate dovedesc în deplinul înțeles al cuvântului începuturile dintâi ale tuturor eforturilor care s-au produs pe acest pământ pentru prefăcerea vieții dintr-una adânc primitivă într-una din ce în ce mai luminată, alături cu toate celelalte popoare și țări ale lumii.

Cu multe zeci și zeci de mii de ani, o asemenea viață a fost, vorbesc de ce s-a dovedit până acum, în Ardeal, în Nordul Basarabiei, în Dobrogea, pe Valea Prutului și desigur și aiurea. Numele cercetătorilor: Dr. Martin Roșca de la Cluj, Dr. Ceslav Ambrojevici de la Cernăuți, frații I. și Dr. N. Moroșan de la Chișinău, C. Nicolaescu-Plopșor de la Craiova, paralel și ulterior cu apariția revistei „Dacia”, Prof. Ioan G. Botez de la Iași. Marele geolog, Prof. I. Simionescu a postulat demult existența acestei epoci și la noi, cercetată în parte dar cu deplin succes de elevi ai săi. Marele specialist francez Abatele Breuil, într-o vizită a sa de studii la noi, după război, a adus confirmări și o încadrare prețioasă. Se poate cita chiar un obiect documentar de o excepțională frumusețe, ca o operă de artă pentru mult îndepărtatele timpuri, deși ca publicare e ulterioară apariției revistei „Dacia”: e un splendid vârf de foaie de laur din perioada solutreiană a paleoliticului, găsit în comuna Cuconești, jud. Bălți și publicat de Dl. N. Moroșanu, în cel mai nou număr al revistei „Vasile Adamachi” de la Iași; originalul se găsește la Muzeul de Antichități din București.

Începând cu așa-zisa epocă neolitică, care ține până la 2000 î. Hr., întreaga țară e locuită, ba chiar des locuită, ori pe unde au fost locuri potrivite de viețuire, viețuire pe alocuri întreruptă în răstimpuri, dar iarăși în alte locuri continuă, sute și sute de ani. Arheologia națională a ajuns astăzi și la noi, deși suntem relativ încă la început, a preciza chiar, care au fost diversele etape succesive ale culturii ce s-a dezvoltat în diferitele noastre regiuni. În cutare loc viața a început de timpuriu, în altul, viața e ceva mai nouă, știm ce a fost mai vechi și ce a urmat, o cronologie adică, lucru foarte prețios pentru linia de desfășurare a vieții istorice, chiar lipsite fiind încă de izvoare scrise. Iar lucrurile, materialele, nu sunt aidoma, vă rog, cum li se par sau cum sunt ademeniți să creadă uneori, chiar cu toată sinceritatea, unii istorici. Variaza de la o etapă a eforturilor la alta, de la o etapă a culturii la alta. În unele locuri mersul înainte a fost mai repede și mai sprinten, după regiuni și după oameni, în alte părți a fost mai încet sau mai conservator și vom ști odată din ce în ce mai complet, cum a evoluat Dacia noastră cu toate regiunile ei, în lupta mai departe, către bunuri și o civilizație din ce în ce mai înaintată.

În întreg acest cuprins de fapte și idei, aduc prețioase lămuriri Prof. Vasile Ciurea cu identificarea unor localități din jud. Baia, D-na și Dl. Vladimir Dumitrescu prin publicarea rezultatelor din două stațiuni cu ceramică pictată din Moldova, ilustrate și cu planșe în culori, cât se poate de reușite. Aici un cuvânt de laudă pentru toate eforturile și concursul tehnic al marelui Institut „Imprimeria Națională”. Despre această civilizație cu ceramică pictată, reprezentată prin materialele minuțios studiate cu tot angrenajul necesar, atât se poate spune în acest scurt rezumat, reprezintă unul dintre tipurile de civilizație – cum se zice – ale Europei Sud-Estice, a cărei extensiune, influență, origine stau în strânsă legătură cu însăși marea problemă a nașterii poporului grec din Antichitate, ce rămâne de dezlegat în viitor și numai pe această cale a descoperirilor și cercetărilor arheologice. Părerea nu este numai a mea, dar din această pricină, unele cercuri științifice apusene așteaptă de la noi cu mult mai mare interes materiale arheologice din al treilea și al doilea mileniu î. Hr. decât materialele referitoare la epoca romană. E un punct de vedere care firește nu poate fi și al nostru. Romanitatea noastră, privită din punct de vedere arheologic, reprezintă un mare capitol, despre care va fi vorba îndată.

Materialele arheologice ale vieții anterioare epocii romane sunt însă cantitativ evident covârșitoare și în toate regiunile țării. Exemple sunt: descoperirile și cercetările D-lui Vasile Christescu despre stațiunile preistorice de la Vădastra, alt tip de civilizație străveche, din Oltenia, extrem de interesant, descoperirile și cercetările de la Glina de lângă București ale D-lui I. Nestor, cu prețioase precizii stratigrafice și de cronologie, în sfârșit descoperirile și cercetările D-nei și D-lui Radu Vulpe de la Poiana din jud. Tutova, impozanta așezare de îndelungă viețuire – din eneolitic până în vremea romană – pe malul stâng al Siretului. Materialele bogate de la Poiana umplu aproape o întreagă sală a Muzeului Național de Antichități secția veche casa Macca. Iar multe alte materiale care nu exclud surprize sunt încă în pământ și vor fi dezgropate pe rând.

Două depozite de bronzuri – dacă obiectele ar fi de aur li s-ar zice comori, precum și un mormânt celtic, toate trei din Transilvania, publicate de Dl. Martin Roșca reprezintă industria metalelor la noi în al doilea și întâiul mileniu de eră creștină. Depozitele arheologice indică drumurile de producție și de comerț, centre de difuziune și arii de

răspândire. Mormintele cu caractere distincte etnice sunt tot așa de prețioase, mai ales când sunt mai multe în aceeași regiune, pentru a dovedi infiltrația și prezența de neamuri succesive care pe rând au ocupat acele regiuni în mijlocul populațiilor autohtone. Prezența la noi a Celților și caracterul acestei infiltrațiuni, pe singura această cale a descoperirilor arheologice va putea fi elucidată și mai bine în viitor.

Cu mileniul întâi î. Hr., noi vremuri se deschid pentru istoria noastră, până și după cucerirea romană. Vasile Pârvan le-a zis în chip foarte potrivit epoca de penetrație elenică și elenistică și de helenism în luptă cu romanismul. Și tot el le-a trasat marile linii de eșalonare. Dar să nu ne înșelăm. Știm încă foarte puțin din ceea ce vom ști în viitor, numai pe calea descoperirilor arheologice: cetăți și colonii grecești, drumuri, castre, lagăre și așezări romane, inscripții și monede.

În frunte stă Histria regretatului Pârvan, cercetată acum de Dl. Lambrino și pentru ceramica greacă de D-na Lambrino. E o mină de informații arheologice și istorice de tot felul, de cercetat multe decenii de acum înainte. Un muzeu local îngăduie o privire repede de ansamblu și o vizită de neuitat a vastei așezări. În revista „Dacia”, D-na Lambrino publică o splendidă serie rodo-ianiană din ceramica greacă de la Histria, iar Dl. Lambrino continuă expunerea sistematică a materialelor de la Histria, întreruptă prin moartea profesorului său.

Pendantul ardelean și roman e Sarmizegetusa, unde un muzeu local tot așa de bine întocmit se datorează D-lui C. Daicovici de la Universitatea și Institutul de Studii Clasice din Cluj. Aedes Augustalium și Forul de la Ulpia Traiana constituie una dintre descoperirile capitale mai noi pentru viața romană a Daciei, despre care ar fi să se vorbească special și aici, de chiar autorul ei. Fără nicio exagerare, pot afirma că arheologia românească a descoperit în Ardeal numai în câțiva ani cu mult mai mult pentru viața romană și bășinașă a Daciei decât regimul trecut în întreg ultimul veac de activitate arheologică care poate conta. Și e firesc să fie așa, pentru că pe noi lucrurile acestea ne dor și trebuie să ne stea neîncetat la inimă.

La Callatis (Mangalia) ca și la Tyras (Cetatea Albă) unde au lucrat și lucrează Dl. Sauciuc Săveanu și Dl. Paul Nicorescu, condițiile de lucru sunt deosebit de grele față de situația actuală a locurilor unde nu se poate săpa liber. Și totuși s-au găsit materiale prețioase, în completare și cu unele noutăți de informație deosebit de remarcabile prin interpretările și locul ce li se vor fixa. Surprize nici aici nu sunt excluse și se va stăru.

La Capidava (Callachioi), regiunea Cernavodă, unde a lucrat și lucrează Dl. Grigore Florescu, tot așa, în plus se face consolidare pentru păstrarea însemnatelor ruine.

Dl. Cantacuzino publică o serie întreagă de ștampile de pe mănuși de amfore găsite în România și greutăți din Dbrogea. Relațiuni comerciale între lumea daco-getică și îndepărtate [...] se precizează prin aceste materiale.

Dl. Vasile Christescu, același săpător de la Vădastra (Oltenia), publică și câteva monumente romane de la Apulum (Alba Iulia).

În chip simbolic, ne-am bucurat că s-a potrivit așa, bătrânul numismat Mihail Șuțu, cu puțin înainte de a se stinge, a ținut mult să-și publice în „Dacia” o comunicare a sa la Academie, să o vadă în extras și să o predea la Înalt loc, comunicare unde pune din nou problema tezaurului nostru de la Pietroasa, pentru a cărei cercetare a instituit și un premiu la aceeași instituție. Mihail Șuțu a debutat ca arheolog în Revista pentru Istorie, arheologie și filologie a lui Grigore G. Tocilescu, publicând în anul I vol. I, 1885 – Tezaurul de la Turnu Măgurele, astăzi la Moscova. Revista „Dacia” întemeiată de Vasile Pârvan și reapărută acum cu toți colaboratorii și-a făcut o datorie și s-a cinstit pe sine legând vechile fire după aproape 5 decenii cu mănunchiul de sforțări ale lucrului nostru arheologic din vremea de față.

Un singur cuvânt de adaos. Cele mai multe din descoperirile de mai sus s-au făcut până în 1927-1928. Altele în continuare au urmat în toți anii, în toate părțile țării și pentru toate epocile mai sus trecute în scurtă privire, cu rezultate dintre care unele sunt fără nicio exagerare de o însemnatate excepțională, și se studiază și vor face obiectul altor expuneri și dări de seamă speciale.

Artele în timpurile preistorice la noi (I)

Nu puțini, poate chiar mulți dintre cinstiții ascultători de astă seară se vor fi întrebat: avut-am și noi artă sau arte, în timpuri așa de vechi? Deci, înainte de legăturile cu lumea mai fericită a Apusului și cu Bizanțul? Înainte de întemeierea Principatelor, ba chiar înainte de Creștinism și de Romani, ca și de Coloniile grecești de la Marea Neagră, care, cu mult înainte de era Creștină, au adus în părțile noastre multe din frumusețile civilizației sudice, grecești și mediteraneene?

Răspunsul a fost dat demult. L-a dat cel dintâi, în chip amplu și sigur, după toate cunoștințele vremii sale, maestru, evocator și plin de sugestii: Alexandru Odobescu de la nașterea căruia anul acesta s-au împlinit o sută de ani. E memorabilă conferința rostită la Ateneul Român acum 62 de ani, la 17 Decembrie 1872, cu titlul „Considerațiuni generale asupra artei în țară la noi. Artele în perioada preistorică”.

Ce spunea Odobescu? Sprijinindu-se pe noțiunea de bază a vechilor filozofi și artiști eleni - frumosul și binele, adoptată de toate națiunile de seamă ale lumii, el îndemna cu pasiune pe iubitorii de frumos ai vremii sale: „Studiați rămășițele, oricât de mărunte, ale producțiunii artistice din trecut...spicuiți cu o pietoasă îngrijire rămășițele artei străbune” pe care el se mărginea în rolul de a le urmări și înfățișa ca rezultat al cercetărilor sale. Rezumând starea din trecut a țării noastre și deplângând vicisitudinile care au împiedicat în așa de lungi răstimpuri să facem ceva mai de seamă și să fim mai bine cunoscuți în lume, Odobescu reușește a fixa în acest trecut etapele, perioadele, prin care, împotriva tuturor adversităților, viața noastră trecută și-a urmat cursul:

1. „Periodul preistoric și nu numai dacic, care în nemărginita sa întindere, a trebuit să prezinte faze multe și felurite și stări, zicea el încă cufundat într-un adânc întuneric”.

2. „Al doilea period este periodul roman care se deschide cu al doilea secol al erei creștine”.

3. „Al treilea period ne dă iarăși înapoi pe calea civilizațiunii și ne cufundă într-o adâncă învălmășeală; îl numim periodul barbar, și făcându-l să înceapă deodată cu ivirea Goților în Dacia, la 274 după Hristos, el ne înfățișează, în curs de aproape 1000 de ani, o clădire neîncetată de neamuri inculte, îmbrâncindu-se pe acest nenorocit pământ ce-l disputau pe toată ziua coloniilor romane care se împământenisă aici. Puținele spuse ce găsim în istorie despre felurii Barbari, nu ne sunt de ajuns spre a putea statornici caracterele tuturor rămășițelor clasice ce au putut lăsa, pe solul nostru, popoare precum erau Vizigoții, Hunii, Gepizii, Avarii, Bulgarii, Slavonii, Ungurii, Pacinații, Iazigii, Cumanii și câți alții”.

4. „În fine de la întemeierea Statelor Române încoace, adică de la sfârșitul secolului al XII-lea, noi începem a socoti un al patrulea period pe care-l putem numi curat românesc, și ale cărui monumente, cu atât mai rare cu cât sunt mai vechi, au un caracter foarte bine lămurit”.

Cu o admirabilă intuiție care nu odată l-a făcut să vadă departe și să vadă bine, Alexandru Odobescu deosebește cu claritate pe de o parte, care sunt timpurile total lipsite de monumente și izvoare scrise, pe de alta, acelea în care, deși la început cu izvoare scrise puține, încep vremurile istorice. Mult mai târziu, în vremea noastră (1911), un mare istoric și arheolog francez Camille Jullien avea să spună în felul său tot așa despre aceleași vremuri de trecere: „Nous marchons dans cette heure incertaine qui n'est pas encore le jour, qui n'est déjà plus la nuit” - e ora nesigură, când nu e încă ziua dar nu mai e noapte. Idées communes et faits généraux à la fin des temps préhistoriques, lecție la Collège de France din 6 Decembrie 1911 în *Au seuil de notre histoire*, 1930, p. 141.

De altfel nouă, surprinzătoare la Odobescu e și cealaltă concepție a sa, privitoare la Evul Mediu barbar, care, tot așa de lipsit de izvoare scrise ca și timpurile de sfârșit ale preistoriei, numite convențional protoistorice, face parte integrantă prin toate rămășițele arheologice ce a putut lăsa istoria, din domeniul de preocupare și cercetări ale arheologiei preistorice și preistoriei. Așa se lucrează astăzi în toate părțile.

Odată făcută însă această delimitare și împărțire, o întrebare se ridică, în chipul cel mai firesc, fiindcă este absolut logică. Fost-a într-adevăr artă, fost-au cu adevărat arte acelea ce au apărut și la noi, în așa de îndepărtatele timpuri, preromane, precreștine și chiar preelenice? Ce fel de arte vor fi fost și cum se explică?

Cu o nouă surprindere care se ridică până la admirație pentru puterea de discernământ a liniei drepte într-o complicată chestiune de arheologie și estetică, înainte de progresele realizate de aceste discipline în vremea noastră, constatăm ca și de astă dată, Alexandru Odobescu a văzut bine și a văzut drept.

„Fiecare popor, din câte au venit pe rând aici, și-a adus cu sine mult puțina sa cultură. Dar oare toate avut-au ele o cultură artistică? Lăsat-au ele urme de producțiuni artistice?”

„Cei mai mulți ar răspunde îndată: Nu!”

„Eu însă nu citez a mă hotărî așa lesne, într-acest caz, pentru negativ”. „Dați-mi voie să mă explic”.

Iar explicările sale, pe care nu le voi transcrie în întregime, se văd exemplele pe care le dă și care cu deosebire ne interesează aici:

„Limbile moderne n-au găsit un termen generic special spre a denumi toate acele întrupări omenești, toate acele superfetațiuni plastice, care nu sunt după gustul nostru modern. Arheologii se văd astăzi siliți a le chema și pe

dânsele obiecte de artă; și eu fac bine, căci și acelea purced din același instinct al spiritului omenesc. Dolmenele și menhirele, acei colosali bolovani de piatră grămădiți de Celți în codrii Armorice (Odobescu nu putea ști, firește, că și la noi aveau să se găsească menhire), au aceeași sorginte psihologică cu Partenonul lui Ictinus și al lui Fidias; ciolanele de animale zgâriate, în timpii preistorici, cu figuri de urși și de cerbi, ce s-au găsit îngropate sub structuri adânci în cavernele Dordoniei sunt și ele frați de cruce cu Apolonul din Belvedere și cu Moise al lui Michellangelo”.

„Ce să mai zic? Sălbaticul din insulele Viti ce-și mâzgălește și-și tatuează corpul cu colori pestrițe, o face și el dintr-un cuget analog cu acela care l-a îndemnat pe Rafael să zugrăvească nemuritoarea sa frescă a Școlii din Atena”.

„În toate aceste lucrări, grosolane sau sublime, aceeași intenție, același spirit domnește: dorința de a face un ceva care să dea o înaltă idee despre măiestria omenească”.

„Însă fiecare epocă, fiecare popor chiar, se pricepe într-altfel a pune în lucrare acea nobilă dorință. De acolo provin gândurile în perfecțiunea artelor; de acolo provin ceea ce numim stilurile”.

„Este un fapt netăgăduit că fiecare seminție omenească - am putea zice fiecare ramură a semințiilor, fiecare popor distinct, are în geniul său un mod special de a concepe și de a produce frumosul plastic”.

„Acea originalitate a simțului estetic se vedește în producțiunile unui popor, de la unealta casnică până la cel mai monumental edificiu”.

Ceea ce spunea Alexandru Odobescu la 1878, o spune Camille Jullien de la 1907 încoace, cu unele exemplificări surprinzător asemănătoare. Ascultați numai:

„Orice monument, oricare ar fi, oricât de mic ar fi, tot ceea ce omul a pregătit cu mintea sa și a lucrat cu mâinile sale trebuie să-și afle locul într-un capitol al istoriei noastre naționale. Din epoca în care apare pe o bucată de cremene semnul acestei minți și acestei mâini, istoricul are datoria de a interveni. Săgeata, dolmenul și peștera pictată îi aparțineau același titlu ca Acropolea, Notre-Dame de Paris și La Maison Carrée”.

„Să nu se zică că deprecieri, apropiind aceste două grupe de lucruri. Săgeata și dolmenul au frumusețea lor și măreția lor, și pot fi mărturie despre tot așa de puternice eforturi de muncă și de ideal, ca și capodoperele lui Fidias: zic eforturi și nu rezultate. Iată, de exemplu, vârfurile de silex găsite la Volgu în Saône-et-Loire și păstrate aproape toate în Muzeul din Chalon-sur-Saône; forma lor zveltă, prelungă și regulată amintește foile de laur, unul dintre arborii noștri cei mai decorativi; ele sunt așa subțiri că le-am zice transparente; marginile nu prezintă niciun unghi în afară, nicio ruptură dizgrațioasă și ele se termină într-o curbă armonioasă pe care n-ar dezavua-o un cizelor alexandrin. Epoca pietrei cioplite a cunoscut visări și pasiuni de artiști tot așa de bine ca și epoca marmurei lustruite din timpul lui Temistocle și al lui Pericle. Și închipuiți-vă, că pentru a ajunge la asemenea rezultate, pe o lamă de cremene lungă de 35 cm, lată de 10 cm, groasă abia de câțiva mm, a trebuit să se facă să sară sute de țândări, dând sute de retușuri și întotdeauna cu mâna, într-un gest de precizie și ușurință infinite. Astfel, din timpurile pietrei și ale peșterilor, această mână a omului, principala cauză a progreselor lui și prim auxiliar al inteligenței sale, mâna aceasta era bună pentru operele de cea mai lungă durată, cele mai răbdătoare, cele mai delicate și se supunea cu o incomparabilă docilitate voinței care o conducea. Brutală în zilele de luptă, aceeași mână avea în ceasurile de lucru, o minunată dulceață. Iată ce ne învață silexurile de la Volgu sau de la Solutré: spuneți-mi, vă rog, dacă ele nu manifestă ceva istoric tot așa de bine ca și palatul din Versailles, cântecul lui Rolland și bătălia de la Waterloo. Aceste pietre, aceste silexuri a spus odată Fustel de Coulanges „tout acela, c'est de l'histoire, et c'est aussi un âge de l'humanité”. Op.cit.I. 58-60.

Avea deci dreptate Alexandru Odobescu, care era chiar cu mult mai rezervat. Și avea de ce fi. Cercetările erau cu totul la început. El le întrevede însă, le postulează și le cere. Iar dovezile n-au întârziat prea mult să vină. Nu e stațiune preistorică astăzi care, dintr-o anumită fază și până la anumite limite în timp, ce se cunosc (căci avem și o cronologie la care lucrează cu contribuțiile lor valoroase toți arheologii noștri), lucrul silexului, până la cel mai minuțios, de reală frumusețe artistică potrivită cu vremea să nu fie reprezentat, adeseori exemple ce vor trece în manuale: lame, vârfuri de săgeți și lance, etc, mărturii ale lucrului propriu, care fac să se deosebească o stațiune de alta și în unele locuri chiar ateliere. Ele fac parte din munca cea mai aleasă a celor mai vechi locuitori ai țării noastre și vom vedea că nu e singura: măiestria și suflul lor se manifestă și altfel.

Citam și altă dată și merită citată ori de câte ori, ca să fie văzută și apreciată, splendida foaie de laur solutreană găsită anii din urmă la locul „În Ponoară”, comuna Cuconești, județul Bălți, pe malul stâng al Prutului, de profesorul Nicolae Moroșanu de la Chișinău. Descrierea corespunde am zice aidoma cu aceea citată a silexurilor de la Volgu, admirate de Camille Jullien. Prețiosul obiect se găsește la Muzeul de Antichități și e o lucrare de adevărată artă în

deplină potrivire cu toate cele spuse sau citate mai sus. Și câte altele se vor fi găsim pe pământul nostru! De aici necesitatea imperioasă a cercetărilor și săpăturilor, față de a căror însemnătate, mai ales când avem cu cine le face, fie-mi îngăduit să aduc o sugestie de aiurea.

Vorbind despre Asia Mică, marele om de stat care a fost Clemenceau și care nu era nici arheolog și nici istoric, despre Asia Mică cu atâtea monumente istorice și preistorice, Clemenceau a zis odată după război: „Nu s-a săpat acolo nici a suta parte. Ceea ce este adânc înfrustător este să vezi că Școala Franceză de Atena are în totul și pentru toate, ca să-și facă săpăturile sale, un credit de câteva mii de franci, pe când Englezii, Germanii, Americanii soseser cu milioane, deschid șantieri, etc”.

În proporțiile cuvenite, sperând și noi în asemenea vremuri care vor trebui să vie, dar revenind la firul expunerii noastre în partea ei ultimă de astăzi, un lucru rămâne cred sigur: marea vechime a artei și artelor, pretutindeni și la noi; în al doilea rând, caracterul ei ca atare, bine determinat, încă de la începutul manifestărilor ei și pe care-l atestă și arheologia și teoria filozofică a artei cum se concepe astăzi.

Ce spune arheologia? Arheologia descoperă și ilustrează, dă materiale de interpretare și discuție, pe regiuni și țări, din toate continentele. Vechiul repertoriu asupra artei paleolitice al lui Salomon Reinach ar putea lua astăzi proporțiile unui adevărat Corpus ce va fi întocmit, desigur, într-un timp nu prea îndepărtat. Lucrarea relativ recentă (1929) a lui Herbert Kühn, *Kunst und Kultur der Vorzeit Europas: Das Paleolitikum* are nu mai puțin de 120 de planșe, în afară de mai multe planșe colorate, figuri în text și hărți. În 1928, a apărut primul volum din marea publicație colectivă, dirijată de Dr. H. Bossert, *Geschichte des Kunstgewerbes*, care începe cu arta industrială a paleoliticului, datorită aceluiași Herbert Kühn care, pe de altă parte, scoate de la 1925 marea revistă de caracter internațional *JPEK (Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst)*, ajunsă la al optulea volum, în ultimul și cu o însemnată contribuție românească despre plastica antropomorfă a regiunilor noastre la sfârșitul Neoliticului, asupra căreia vom reveni la locul potrivit.

Repet, Alexandru Odobescu a văzut bine și a văzut departe. Materialele noastre se înmulțesc cu fiecare săpătură, în fiecare an, ilustrând tot alte laturi ale vieții noastre străvechi și arta de atunci, din toate perioadele, precizându-se tot mai bine cronologia lor și stilurile diverse ce s-au succedat.

Pe de altă parte, cele mai noi teorii ale artei nu numai că nu contrazic părerile arheologilor și istoricilor, ci le întăresc. Cineva povestește că Rodin în neuitatele sale conversații repeta continuu că „arta n-are dimensiune. O medalie poate să fie tot așa de mare ca și timpanul bisericii de la Madeleine. E destul ca sculptorul să știe să o însuflească”. Transpuneți aceste considerații pentru îndepărtatele timpuri străvechi.

Iar Romain Rolland spune undeva: „O artă poate să decadă, dar arta nu moare niciodată. Este foarte clar, că la un popor ruinat, sfâșiat de războaie sau de revoluții, forța creatoare va putea cu anevoie să se exprime în arhitectură: arhitectura cere bani, ea reclamă construcțiuni noi, bunăstare, încredere în viitor. Artele plastice în genere au nevoie pentru ca să înflorească, de lux și plăcerile unei clase rafinate, un oarecare echilibru de civilizație. Dar când condițiile materiale ajung mai apăsătoare, când viața devine aspră, săracă, hărțuită de griji, când îi este interzis să se dezvolte în afară, ea se întoarce asupra ei însăși și eterna ei nevoie de fericire o face să găsească alte drumuri artistice; frumusețea se transformă; ea devine interioară, ea se refugiază în artele profunde: poezia, muzica. Ea nu moare. Nu există nici moarte nici renașterea umanității. Lumina nu încetează niciodată să ardă; ea se deplasează numai, merge de la o artă la alta și de la un popor la altul. Dacă nu veți studia decât una din ele, veți găsi în istorie întreruperi, sincope, când inima încetează de a bate. Pe când, dacă veți contempla ansamblul tuturor artelor, veți simți cum curge eternitatea vieții”.

Transpuneți vă rog și aceste considerațiuni adânc simțite și adevărate în îndepărtatul trecut de începuturi și trecerea umanității de la preistorie la vremurile istorice. Între „natură, tehnică și artă” cum clar și convingător face apropierea și deosebirea între ele, un cunoscut estetician al nostru, avem elementele de bază pentru prezentarea mai departe, după puterile noastre, 62 de ani de la Alexandru Odobescu, a artelor din timpurile preistorice la noi.

Artele în timpurile preistorice la noi (II)

Am văzut altădată că și la noi artele sunt foarte vechi. Alexandru Odobescu e cel dintâi care a stabilit cele mai vechi etape ale artelor la noi și împărțirea sa este bună până în ziua de astăzi și o vom întrebuița. E, am zice, o împărțire clasică, ca și aceea cu care se lucrează în istoria generală și dacă în istoria generală această împărțire este satisfăcătoare și se menține, cu toate discuțiile ce s-au ivit și se pot ivi în delimitarea mai precisă a epocilor și perioadelor, discuție în care însă niciodată nu trebuie să se uite că timpul nu stă în loc și nici viața nu încetează

cum încetează viața fiecăruia dintre noi, - cu atât mai puțin zic e zadarnic a introduce în artele străvechi, sau în arheologie, împărțiri noi sau cine știe ce puncte de vedere complicate, altele decât ale celor ce ne-au precedat, iar aceasta cumva de hatărul originalității ușoare a popularității repezi. Să o facă alții și aiurea, decât în știința trecutului și a artelor.

Am văzut de asemenea, tot atunci, că artele ce au existat și pe care le-am avut și noi în cele mai vechi timpuri, trebuie considerate ca arte, ca artă, în toată puterea cuvântului. Spusele adânc cugetate și bine cernute ale lui Alexandru Odobescu le-am întărit cu păreri ale altor reprezentanți mai noi din același domeniu, constatând chiar asemănări surprinzătoare, pentru noi foarte explicabile, dovadă că așa stă adevărul. Nu se poate zice: monumente foarte însemnate și monumente foarte puțin însemnate. Iată niște cioburi, niște fiare vechi. – A! se schimbă socoteala, când e vorba de aur sau de argint. Numai că nu este așa. Altfel decât în viață, și chiar în istorie, mă gândesc la istoria politică, - în artă, materialele cele mai prețioase sunt numai pus și simplu: materiale; totul e: ceea ce a făcut omul dintr-însele, monumentele, de la cele mai mărunte și până la statuia zeiței Atena Parthenos. Un istoric, un cartist chiar, omul textelor, al cărții și al izvorului scris, povestind recent viața marelui istoric și om politic din Franța veacului trecut, Thiers, spune despre dânsul, când, din mijlocul luptelor politice, se întorcea în opoziție: „le voici homme de lettres et philosophe dans l'âme; il se donne le spectacle des choses humaines par les monuments et les livres, c'est-à-dire par tout ce qui reste des hommes d'autrefois” (Malo, Thiers, Payot 1932, p.272). Monumentele și cărțile, izvoarele scrise, sunt singurele categorisiri posibile între mijloacele de cunoaștere ale trecutului, de la cel mai apropiat până la cel mai îndepărtat.

Am mai văzut, în sfârșit, rândul trecut, ceea ce marele Odobescu nu putea să știe pe vremea sa, dar a prevăzut, că străvechimea artei și artelor, pretutindeni și la noi, și tot așa caracterul lor ca atare, bine determinat încă de la începutul manifestărilor lor, sunt atestate astăzi deopotrivă, pe de o parte de arheologie, pe de alta de teoria filozofică a artei. Momentele nu sunt puține, din contra, chiar pentru cele mai vechi începuturi, iar caracterul lor de artă adevărată e confirmat de cele mai noi considerații și teorii estetice. Lucru foarte de seamă, asupra căruia nu trebuie să trecem prea repede, pentru mai buna înțelegere a celor ce vor urma.

Căci mai ales o întrebare mi se pare că se ridică, fiind vorba despre timpuri așa de vechi, și despre aceasta vom vorbi astăzi. Cu ce artă avem de-a face? Această așa socotită artă, fie paleolitică, fie neolitică, din epoca de bronz, din Hallstatt sau La Tène sau din vremea barbară, - nu e oare numai ceea ce se numește lucru manual sau tehnică, cel mult artă industrială, prime începuturi extrem de anevoioase din ceea ce va fi mult mai târziu mașinismul? Unde încetează tehnica și unde începe arta?

Lăsând la o parte dolmenii care sunt elemente de arhitectură propriu-zisă, de caracter precis funerar și religios, sau menhirii, de caracter vădit plastic (și de plastică nu minoră, cel puțin prin dimensiuni), nu se merge prea departe când se pun alături de dolmeni, săgețile de silex, cum face Camille Jullian și nu numai el, sau atâtea alte lucruri foarte frumos lucrate din silex, aproximativ din aceeași putere de expresie, evident foarte redusă, ce are în artă un așa de mare rol? Răspunsul la aceste întrebări ne va conduce, cred, la cea mai potrivită prezentare și caracterizare a artelor din timpurile cele mai vechi la noi, „periodul” întâi cum zicea Odobescu, „și nu numai dacic”, perioadă pe care, firește, el o privea așa de nebulos în nemărginita ei întindere, cu fazele ei multe și felurite, zicea el, cufundată într-un adânc întuneric”.

Fără a ne abate prea mult în ce privește latura estetică a problemei, ea se înfățișează de cei cu specială cădere a se pronunța asupra acestei chestiuni, camere în felul următor.

„Când privești, zice un estetician al nostru care ne dispensează a apela la alte autorități străine, așa numitele ziduri ciclopiene de la Mycena sau Tiryns, fortificațiile întocmite din blocuri colosale de piatră încă din epoca pelageiană, așa cum ele odihnesc pe temelia lor de stâncă, ai impresia că munca naturii nu s-a oprit odată cu apariția omului. Straturile geologice continuă cu cele arheologice. Acțiunii puterilor naturale și rezultatelor lor li se adaugă operele artei”. Foarte dreaptă observație, care se poate exemplifica și la noi, cu atâtea așezări și adăposturi paleolitice, cu multe sute și sute de cetățui și alte feluri de așezări neo și eneolitice, sau cetățui mai noi cu înrâuriri de caracter ciclopian (dar după felul locurilor noastre, ca la Sărata Monteoru), sau atâtea cetățui dace, cetățui greco-romane sau puncte de trecere barbare și care, toate-toate, s-au topit, dar nu cu desăvârșire în cuprinsul exuberant al naturii noastre, de o bogăție, de o varietate și frumusețe cum nu este alta pe lume.

Și altă observație de caracter estetic care se potrivește perfect mi se pare, cu felul în care trebuie înțelese artele în timpurile cele mai vechi, de pretutindeni și de la noi. „Arta are ceva și din mașină și tehnică”. „Examinarea situației pe care o ocupă în mijlocul realității, permite înțelegerea artei ca opera puterii plastice a naturii conținându-se în tehnica omului. Fiind în același timp natură și tehnică, arta reprezintă punctul unei încrucișări, domeniul unei interferențe”. Transcriem de asemenea întocmai și demonstrația, rămasă celebră, zice d. Tudor Vianu, a lui H. Bergson din „*L'Évolution créatrice*”: „Spiritul se regăsește în lucruri”. „Iar dacă spiritul se poate oglindi în lucruri

fie prin caracterul lui de activitate spontană și inconștientă, făurind genul naturii, fie prin facultatea lui de a lucra după cauze finale conștiente, făurind genul tehnicii, este legitimă aspirația de a-și satisface nevoia de unitate, recunoscând între ele domeniul intermediar al artei”.

Prețioase sunt de asemenea părerile rezumate ale lui Et. Souriau, care „urmărește o identificare cât mai completă a artei cu o anumită formă a muncii”. „Pentru gânditorul francez arta este funcțiunea skeupoetică a sufletului, funcțiunea creatoare de lucruri. Evident, în munca omului există elemente numeroase și variate”. „Față de toate aceste varietăți ale muncii, arta este, pentru Souriau, tipul activității care urmărește producerea unui lucru determinat, a unei quidități reale și singulare. Activitatea manufacturieră nu devine artă decât în aceste condiții. În complexul unei industrii se pot distinge toate formele muncii, acțiunea artistică revenind aceluia care le concepe în conexitatea lor și știe să le îndrume către creația finală a lucrului. Orice creator de lucruri este un artist. Muncitorii care cred că pot să-și rezerve acest titlu, arhitecții și artiștii plastici, compozitorii și poeții constituie numai o speță dintr-o clasă generală”.

Aceasta este concepția lui Souriau, pentru transmiterea căreia îi suntem foarte recunoscători esteticianului român, cu regretul însă de a nu fi exact de aceeași părere, atunci când acesta socotește concepția lui Souriau, cu toate meritele ei, exagerată, excesivă și în parte inexactă.

Când zici: „Arta nu este un lucru, ci aparența unui lucru” sau „arta aparține regiunii ideale a aparențelor”, mi se pare numai o parte de adevăr sau chiar numai un punct de vedere. Cu totul de acord sunt însă când autorul nostru zice: „pe de altă parte, prin opera de artă întrevădem personalitatea artistului”, sau „în lucrarea artistică prețuim pe lucrător, îndemânarea lui, vigoarea și originalitatea sufletului său”. Exemplele alese, cu toată nuanțarea, nu mi se par iarăși deplin convingătoare. Iei o bucată de stofă, o unealtă agricolă etc. și zici: „astfel de obiecte comparate cu operele de artă sunt cu mult mai opace”. Desigur. Așa este. Sau „sufletul producătorului lor nu transpare prin ele”. Fără îndoială că-i așa, dar de când? Nu a fost întotdeauna așa! Perfecționarea tehnicii și mașinismul, relativ recent, cu toate originalele vechi, ele au adus aceste stări, față de care bietul om a ajuns să nu mai însemne aproape nimic. Fără a ne abate iarăși într-o chestiune și mai de amănunt, se știe și timpul când s-a produs acest fenomen: e a doua jumătate a veacului trecut, firește, nu în același timp peste tot. Și la noi, tot așa. E curios, dar explicabil, că cel dintâi a simțit-o un poet, ce-i drept cel mai mare poet al nostru: „Și când vin cu drum de fier, toate cântecele pier”. Iar fenomenul nu e unic. Pentru alte categorii de lucruri omenești susceptibile de creațiuni artistice, un fenomen asemănător s-a întâmplat chiar la noi și chiar în timpurile despre care e vorba, când în cuprinsul mileniului I înainte de Hristos, a ajuns să se întrebuițeze în ceramică roata, dar cu aceasta s-a pus capăt unei întregi evoluții și înfloriri splendide a ceramicii timpurilor anterioare, artă în toată puterea cuvântului. Evident, tot omul, acolo unde s-a putut, a căutat și a găsit, apoi, alte mijloace de creație și exprimare artistică, chiar în același cadru de produse: ceramica greacă care se apropie așa de mult de arta cea mare, ceramica romană, șablonară, ceramica timpurilor și popoarelor mai noi și a noastră.

Revenind însă la întâmpinările aduse concepției Souriau, dacă credem și noi drept foarte adevărat că: „Operele de artă, considerate ca pure organizații estetice, sunt rezultatele cele mai autonome ale muncii omenești” și „Toate lucrările tehnice tind să câștige pentru ele un grad mai înaintat de autonomie, adică să devină mai perfecte”, apropiindu-se de „tipul autonom al artei” și „arta este idealul întregii tehnici omenești, dar în același timp ea este produsul tehnic care a atins perfecțiunea naturii”, - punctul de vedere istoric, linia de mișcare și evoluție seculară și milenară a lucrului omenesc, a civilizației însăși, ne îndeamnă a nu da factorului perfecțiune, o însemnătate exclusivă. „Un automobil este mai perfect decât un car cu boi și mai artistic. Un ceasornic este mai perfect și mai artistic decât o rășniță”. Da, în afară de compararea de lucruri diferite. Pentru vremea lor însă, fiecare categorie de lucruri reprezintă ceva aparte, care te face să cauți a vedea și scruta felul și sufletul oamenilor, ce rând pe rând au depus eforturi și au realizat tot ce au putut până la un maximum, o perfecție relativă, comparabilă cu aceea a altor timpuri, numai în măsura în care ne silim să cunoaștem alți oameni și alte vremuri.

Cineva l-a întrebat pe un istoric de seamă francez, din vremea noastră, care i-au fost maeștrii preferați. – Am fost la Sorbonna, i-a răspuns d. Batiffol, elevul asiduă al lui Fustel de Coulanges. Cursul său era straniu de puțin populat. Eram șase studenți care-l urmăream. Totuși lecțiile lui care năzuiau să ne învețe cultul textelor erau admirabile. El ne pune în gardă împotriva interpretărilor subiective, împotriva marilor construcții filozofice, pe marginea istoriei. ... „Să luăm textele” îi plăcea lui să repete. El ne învăța să le respectăm, să le scrutăm, să vedem clar între liniile lor, să nu le diformăm îmbinându-le cu ideile noastre de astăzi. El a avut meritul de a ne convinge că trebuie să cerem oamenilor trecutului ceea ce ei gândeau, în loc de a le împrumuta propriile noastre sentimente și propriile noastre concepții. La școala sa, am învățat să iubim textele pentru ceea ce ele ne învață din viața și sentimentele generațiilor și oamenilor de odinioară”. „Cea mai bună filozofie a istoriei, zice d. Batiffol și concepția sa e aceea a tuturor istoricilor de seamă din toate părțile, este de a arăta viața ființelor (c'est de montrer la vie des êtres)”.

Același este astăzi drumul, aceeași este metoda arheologiei în genere, a preistoriei și arheologiei preistorice în special, cu deosebirea, firește, că în ce privește mijloacele, textele fiind puține sau lipsind cu desăvârșire, ne folosim mai mult de lucruri – la vie des êtres par les choses – ceea ce se face astăzi pretutindeni și se face și la noi, cu sânguință și iubire, pentru luminarea tot altor taine ale trecutului îndepărtat.

Iată cum credem că, după ce am netezit puțin câmpul nostru de privire, vom putea, cu mai bună înțelegere, prezenta, ceea ce-și propunea și a și realizat și Alexandru Odobescu, dar acum 62 de ani, cele mai de seamă lucruri din cuprinsul artelor în timpurile preistorice la noi.

Un căutător de aur: Heinrich Schliemann

Căutători de aur au existat am zice de când lumea. Au existat desigur de când oamenii au ajuns să-și dea seama de valoarea cu totul deosebită a acestui metal care constituie, până în ziua de astăzi, măsura bogăției și puterii printre țări și oameni. Oamenii însă, cum sunt și au fost totdeauna, au dus prețuirea lui, din nenorocire și de nenumărate ori, la fapte care sunt foarte departe de frumusețea și de noblețea – i se și zice doar metal nobil – acestui minunat bun, cu care Dumnezeu a înzestrat natura, ca să le fie oamenilor spre folos și împodobire, dar la care aceștia să nu râvnească fără muncă, să nu-l dorească numai din patimă și să nu se împodobească cu el numai din zadarnică mândrie. În diferite răstimpuri, au existat în trecut și alt fel de căutători de aur. Întregi serii de oameni, generații întregi de tineri mai ales, plecând de la locurile lor până peste țări și mări, cu viața în cumpănă: după aur. Mulți au izbutit, mulți au pierit. Îndrăzneala pentru un scop mai înalt, cu totală uitare de sine, peste orice primejdii, este pe drept socotită ca virtute și dintre aceia, unii au rămas în amintirea istoriei ca deschizători de drumuri noi, descoperitori, colonizatori, pionieri.

Dar mai este un fel de căutători de aur. Sunt căutătorii de comori, din toate timpurile și până în vremea de față, sub ochii noștri: bieți oameni, pe jumătate naivi, pe jumătate halucinați și maniaci, ademeniți să se gândească la bogăție fără muncă. De aceștia avem și noi, ba chiar dau de lucru destul de des autorităților, deși de pe urma lor nu s-a ales și nu se alege niciodată nimic, căci adevărul este unul singur. Așa precum aurul este de preț durabil în viață, numai atunci când este dobândit prin muncă și trece prin mâini care îl merită, ajungând a ridica și împodobi viața până la operele nepieritoare ale artei, tot așa, aurul din comori – și acesta este cazul comorilor arheologice – numai atunci are un nesfârșit preț, când aceste comori se scot cu socoteală științifică și pietate, din pământul de unde pot aduce la lumină minunate și sigure lămuriri despre trecut. Este vorba: ce fel de căutător de aur a fost Heinrich Schliemann, de i s-a zis așa, ce e drept în chip camere de personaj de roman dar și cu mult adevăr, de către ultimul său biograf – Emil Ludwig în a sa lucrare „Schliemann – Geschichte eines Goldsuchers” (Istoria unui căutător de aur), întemeiat pe un foarte mare material inedit și cu o prefață de unul dintre cei mai mari arheologi ai vremii de față, Sir Arthur Evans, 1932. Am zis ultimul său biograf, fiindcă cel dintâi a fost Schliemann însuși, când era de 57 de ani, al doilea fiind arheologul german Carl Schuchhardt, care trăiește și astăzi și ne cunoaște și pe noi destul de bine, s-a ocupat încă de mult cu valorile din Dobrogea și în timpul războiului a săpat în Oltenia și la Cernavodă. Schuchhardt a scris în 1890 o carte despre săpăturile lui Schliemann la Troia, Tiryns, Mykene, Orhomenos, Ithaca cu un capitol introductiv despre viața acestuia. E anul în care la sfârșitul lui, Schliemann moare.

Întrebarea e: ce fel de căutător de aur a fost Schliemann? Ce-i drept, o adevărată viață de roman a fost viața acestui arheolog precursor, cu care se mândresc acum Germanii până și în cărțile de școală, deși cum s-a mai întâmplat și cu alții din multe părți, nu l-au prețuit îndestul pe când era în viață, decât aproape de sfârșit.

Viețile de seamă aduc totdeauna vorba despre înaintași.

„Puțini copii se aseamănă cu tatăl,

Ba cei mai mulți sunt mai prejos de dânsul,

Puțini și cei mai buni”.

Așa sună în minunata traducere a d-lui Murnu versurile 276 și 277 din cântul al II-lea al Odiseei, versuri pe care Emil Ludwig le pune în originalul grecesc, în fruntea celui dintâi capitol al vieții lui Schliemann.

Schliemann i-a întrecut pe toți ai săi, ca să ajungă unul dintre cei mai de seamă și mai originali oameni ai vremii sale.

Născut la 6 Ianuarie 1822 în provincia Mecklemburg din Germania de Nord, Schliemann este fiul unui pastor și din alți ascendenți tot pastori. Vrednic de făcut legătura, în aceeași provincie Mecklemburg, se născuse mult mai înainte Johann Heinrich Voss, marele traducător german al lui Homer, ba chiar Voss a trăit câțiva ani în localitatea unde s-a născut Schliemann. Voss trăia încă în anii primei copilării a fiului de pastor, de o rară vigoare vitală dar dezordonat și totdeauna plin de datorii, al cărui fiu însă era menit să ajungă cel mai mare înviator al lumii cuprinse în epopeile legate de numele nemuritorului poet grec.

Orfan de mamă la 9 ani, într-o familie cu 7 copii, e trimis la un unchi unde învață așa de sârguincios, încât după un an, trimite de Crăciun tatălui său o compoziție în latină, despre cele mai de seamă întâmplări ale războiului troian. Dar nu are cu ce să învețe. Schimbă liceul cu o școală elementară mai practică, pe care la 14 ani o termină, dar din pricina aceleiași sărăcii, se vede silit să intre băiat într-o prăvălie dintr-un alt orașel din aceeași provincie. De la 5 dimineața până la 11 seara, vinde pe bani mărunți scrumbii, unt, rachiu de cartofi, lapte, sare, cafea, zahăr, ulei, lumânări, mătură și face toate celelalte treburi ale prăvăliei. „Nu-mi rămânea, își aduce el aminte cu înduioșare la bătrânețe, niciun pic de vreme ca să învăț. Uitasem repede și pușinul pe care îl învățasem în copilărie”.

„N-am să uit cât voi trăi seara aceea”, scrie el în autobiografia sa, și episodul e citat și de Schuchhardt și de Ludwig, „când a venit un morar beat în prăvălia noastră. Și el era un fiu de predicator din Mecklemburg, dar fiindcă avusese o purtare rea, trebuise să părăsească liceul chiar înaintea examenelor, umbla haimana, bea, dar pe Homer nu-l uitase. În seara amintită, scrie Schliemann, ne-a recitat nu mai puțin de o sută de versuri din Homer, scandându-le cu mult patos. Deși nu înțelegeam niciun cuvânt, limba melodioasă a f/cut cea mai puternică impresie asupra mea și cu lacrimi fierbinți am plâns asupra tristului meu noroc. De trei ori l-am pus să repete versurile dumnezeiești și i-am dat pentru asta trei pahare de rachiu, plătite bucuroși din pușinii bani ce erau toată averea mea. Din clipa aceea n-am încetat de a ruga pe Dumnezeu ca din harul lui să-mi dea norocul să învăț și eu odată grecește”.

Prodigios adolescent, ce nu mai era un copil – o rază de iubire sfioasă și curată, pentru o fată de seama sa, îi încălzea inima, împingându-l la fapte de seamă, să ajungă la cinstire și să aibă bani, aur! Atunci nimic nu-i va mai sta piedică, va putea să-și cumpere cărți și să învețe, grecește și pe Homer! Dar cum?

America era pe atunci – așa era vremea – țara visurilor de cucerire a aurului și într-acolo pleacă și Schliemann, ca și mai târziu, din cu totul alt mediu, dar în împrejurări și chiar cu peripeții mult asemănătoare, englezul Stanley. Schliemann, înspre America de Sud, aproape fără niciun ban, își vinde haina mai bună ca să-și ia o pătură mai groasă și, ca și mai târziu englezul – cu aproape 20 de ani mai tânăr – angajat chipurile cu serviciul de băiat de vas, adevărată nenorocire pe care o descrie la vremea sa englezul. Schliemann are însă mai mult noroc. Vasul naufragiază în dreptul coastei olandeze. Pe vas, băiatul Schliemann nu lipsise să se ocupe, cât putea, cu limba spaniolă, dar avea să o învețe și pe cealaltă, a țării unde cu adevărat soarta îl aruncase.

Schliemann stă în Olanda 4 ani, din 1842 până în 1846. Începe ca băiat de birou și comisionar, însă jumătate din salariu îl cheltuia pentru studii. De-abia acum învață cum se cade să scrie și să vorbească limba sa germană. Învață să scrie frumos, caligrafia, învață olandeza și engleza, după o metodă practică a sa, dar își plătește și profesor. Cine dintre iubii noștri tineri de astăzi mă ascultă, să audă ce spune Schliemann: „La toate cursele mele, aveam cu mine, chiar când ploua, o carte în mână, din care învățam ceva pe de rost; la poștă nu așteptam niciodată fără să citesc; așa mi-am întărit încetul cu încetul memoria și după trei luni, puteam să recitesc în fiecare zi cu ușurință, la ora de lecție, în fața profesorului, 20 de pagini tipărite de proză în limba engleză.

Învață franțuzește, apoi pe rând, spaniola, italiana și portugheza, ca să le poată vorbi și scrie curent.

La 22 de ani, corespondent și contabil în marea casă de export Schröder & Co., pune de la început în mirare pe patroni prin cunoașterea a 7 limbi, așa încât, în curând, dovedindu-se și o minte foarte bună pentru negoț, ajunge să fie avansat în fiecare lună, fără considerația că e așa de tânăr, și ajunge să aibă 15 înși în urma sa.

Trăiește strict economic și trimite și acasă. S-au păstrat și micile sale conturi. Învață rusește, ceea ce-i deschide mai repede decât chiar a visat, drumul către împlinirea gândurilor lui vechi, aur, cinstire și era vorba de o țară încă puțin cercetată, unde cunoașterea limbii avea să-i fie de un folos nebănuat. În scurtă vreme, scrie în rusește prima scrisoare unui agent din Londra a unei case de comerț cu indigo din Moscova și se înțelege în limba lor, cu negustori ruși care veneau la exportatorii de indigo din Amsterdam.

La 24 de ani avea toate calitățile unui mare negustor, cu care își începe activitatea de la Petersburg, ca reprezentant, apoi ca asociat al firmei olandeze, mai târziu pe cont propriu, loc de care va fi legat 20 de ani, din 1846 până în 1866, când va lichida ca de multe ori milionar, ca să îndeplinească apoi ceea ce a fost visul vieții lui, să învețe și să vadă ce este drept și ce se poate dovedi din Homer și Pausanias?

Pururi de o extremă acuitate și probitate, el începe a călători des și mult. Cheltuiește însă totdeauna aceeași 50.000 de taleri imperiali. După 18 luni, se va întoarce în Rusia cu suma dublată. Aflându-se în California, deși din întâmplare, capătă fără a cere, printr-o hotărâre luată pentru toți, cetățenia americană de care va ști să profite. Încă acolo fiind, scapă din focul ucigaș de la San Francisco din iunie 1851, el care înfruntase mai înainte două naufragii. Suit pe o colină în timpul focului, el își notează apoi impresiile de om încercat și tare: „A fost o privescătoare îngrozitoare, sublimă, într-adevăr cel mai minunat spectacol pe care l-am văzut vreodată”. Puține zile după aceea, deschide o bancă, pentru achiziționarea de pulbere de aur.

Dar cum muncește? Tot din jurnalul său: „Mă scol totdeauna la 5 dimineața, o gustare la 5.30, deschid prăvălia la 6 și o închid abia la orele 10 seara. Banca mea e de dimineață până noaptea înfundată de oameni din toate țările și trebuie să vorbesc ziua întreagă în 8 limbi”.

Așa a izbutit și a ajuns la aur. În 1852 Schliemann înființase o filială a firmei sale, la Moscova. Dar are și un noroc deosebit. În octombrie 1854, în timpul războiului Crimeii scapă ca prin minune de ruină. Două vapoare de marfă de la Amsterdam pentru Rusia, marfă depozitată la Memel, e singura care într-un loc ferit rămâne neatinsă dintr-un incendiu grozav, ca să-l îmbogățească și mai mult, cum singur o mărturisește.

În 1854 învață suedeza și poloneza, în 1856 învață grecește. „Recreerea mea – scrie surorii sale – sunt limbile, de care mă leagă o pasiune sălbatică. În timpul săptămânii sunt ce e drept neîntrerupt la contuar, însă duminica stau de dimineață până târziu seara cu Sofocle, pe care îl traduc în neogreacă”.

Împins ca de o putere nevăzută, se gândește la Mecklemburg, la Grecia, iarăși la America sau la tropice și scrie gândurile sale în greaca veche. S-au păstrat caietele lui. În același caiet, după gândurile de mai sus, urmează o compunere în limba neogreacă despre despărțirea lui Hector de Andromaca. Gândul la Grecia e tot mai aprins, dar aveau să treacă alți ani – și era încă tânăr – până să și-l îndeplinească.

Între 1858-1859 învață latina, călătorește în Suedia, Italia, Egipt și Atena. În 1863 lichidează firma și părăsește Rusia pentru totdeauna.

Între 1864-1865 face o călătorie în jurul lumii, prin India, China, Japonia și înapoi prin America. Scoate prima lui carte „La Chine et le Japon”.

Din 1866 până în 1871 stă la Paris și studiază arheologia, în legături cu cei mai de seamă învățați francezi ai vremii.

Iată căutătorul de aur, în culmea puterii sale de om care a găsit ce căuta, în stare de a face mai mult chiar decât ceea ce încă din copilărie a visat și a plâns. Care în această vreme scrie: „Știu că sunt zgârcit și lacom. Trebuie să încetez de a mai fi așa de lacom de bani. Tot timpul războiului (războiul Crimeii) numai la bani m-am gândit”.

„Duminica pot în sfârșit să mă recreez cu operele divinului Homer și cu discursurile lui Demostene care făceau să ridice Acropolea”.

„Știu, se zice: Cizmare, caută-ți de calapoadele tale. Eu însă nu mai pot fi multă vreme negustor... La vârsta când alții învățau la liceu, eu eram un sclav și abia la 20 de ani am ajuns la studiul limbilor. De aceea îmi lipsește baza și temeiul fundamental al învățăturii. Un învățat n-o să ajung niciodată, dar ceva, - vreau să repar. Dorința mea este să studiez odată cum se cade și speranțele mele cresc”.

Speranțele lui s-au împlinit – și acestea – cu prisosință, în a doua parte a vieții sale care ține încă 25 de ani. Cel ce a căutat și găsit destul aur în prima parte a acestei vieți, va ajunge să găsească tot așa de mult, ba chiar și de mai mare valoare – în pământ.

E căutătorul și descoperitorul de aur de la Troia și Mikene, năzuind până în Creta, unde însă alții, și printre aceștia mai ales chiar cel ce scrie prefața la cartea lui Emil Ludwig, englezul Sir Arthur Evans, vor avea norocul său de altădată.

Arheologul Teohari Antonescu: 25 de ani de la moartea sa

S-au împlinit anul acesta 25 de ani de la moartea Profesorului Teohari Antonescu de la Universitatea din Iași.

Era cel dintâi profesor de arheologie și antichități la Facultatea de Litere a acelei Universități și murea în vârstă de-abia de 44 de ani, neîmplinind nici două decenii de activitate profesională, despre care a lăsat amintiri statornice printre colegii săi și neuitate printre elevii ce i-a avut.

„- Ce facem cu concursul lui Teohari?”, scria Alexandru Odobescu lui Titu Maiorescu, la 25 Octombrie 1895. E vremea în care Teohari Antonescu, născut la Giurgiu în 1866, a ocupat catedra de la Iași, nou înființată.

Elev dintre cei mai aleși al lui Alexandru Odobescu, Teohari Antonescu se distinsese în chip deosebit încă din 1889, cu o teză de licență, mai amplă și mai nouă decât cele mai multe de pe vremea sa, despre „Cultul Cabirilor în Dacia”, dedicată lui Odobescu, 9 ani după apariția lucrării și mai vaste a lui Grigore Tocilescu „Dacia înainte de Romani”, al cărei autor era însă mai mare cu 16 ani decât celălalt. E bine să se menționeze că dacă „Dacia înainte de Romani” a fost reluată nu mulți ani după moartea autorului ei, culminând cu „Getica” lui Vasile Pârvan din 1927, în ce privește tema de debut a arheologului Teohari Antonescu „Cultul Cabirilor în Dacia”, de-abia astăzi așteptăm să se ajungă la o tratare corespunzătoare cu ce se știa în vremea de față despre acest cult al divinităților orientale

numite Cabiri, atât în Dacia, cât și în Europa sud-estică. Va fi lucrarea unui distins profesor tânăr, cercetător al antichităților din Oltenia, Dl. Dimitrie Tudor.

Acum 25 de ani, într-o aspră zi de Ianuarie, Teohari Antonescu era condus de familie, de colegi, de studenți și prieteni la „Eternitatea” din Iași. La biserica Sf. Spiridon l-a slăvit în impresionante cuvinte despre legătura iubitoare dintre arheolog și pământul care-l așteaptă, după ce l-a cercetat îndelung și a vrut să-i smulgă tainele, - dl. I. Petrovici, atunci tânăr conferențiar la Universitate; l-au plăns elevii săi în revista „Arhiva” și gazetele locale. De la București a răsunat în „*Neamul Românesc Literar*” cuvântul unui fost coleg de-al său, Dl. N. Iorga, care încheia: „Se duce încă tânăr... Nu fără un zâmbet în urmă a intrat sufletul lui în luntrea ce trece peste apele râului de uitare”.

Se cuvine deci să ne aducem aminte cine a fost și ce a lucrat acest profesor și arheolog, cel dintâi la una dintre Universitățile noastre și printre foarte puținii specialiști pe acea vreme, într-un domeniu totuși așa de însemnat cum netăgăduit este viața veche și străveche a Daciei și a lumii.

Teohari Antonescu n-a scris mult și spre deosebire de profesorul său Alexandru Odobescu ca și de înaintașul său Grigore Tocilescu, nu s-a dispensat în prea multe direcții, chiar ale specialității sale. Cu antichitățile mai noi s-a ocupat numai foarte puțin și incidental.

Așa i-a fost firea și poate așa își simțea puterile. Desigur însă și școala mai nouă l-a făcut să fie așa: școala lui Adolph Furtwängler de la Munchen și Collingnon de la Paris, călătoriile sale în țările clasice, semnul în care sta arheologia pe vremea sa, după faimoasele descoperiri ale lui Schliemann de la Troia, continuarea și reluarea lor de către Dörpfeld și colaboratorii săi, unii dintre aceștia contemporani și poate colegi de-ai săi. Curentul nou de extensiune a studiilor clasice înapoi în legătură cu trecutul preclasic și preistoric îl va fi prins în vârtoarea sa și pe tânărul arheolog român, în vremea studiilor și călătoriilor sale. Paralel cu studiile sale de arheologie clasică, așa precum se concepeau de la Alexandru Conze, Teohari Antonescu s-a interesat îndeaproape – și aceasta o dovedesc cursurile sale – și de arheologia preclasică, preistorică, ajungând a fi perfect informat, dovadă un mare număr de cărți din biblioteca sa, citite de dânsul cu atenție și cu însemnări, dintre cele mai fundamentale cărți ale vremii de această specialitate, ca de pildă „*Die neolithische Station von Butmir*” de Hoernes, Radinsky și Fiala, lucrări achiziționate și studiate atent desigur îndată după apariție. Unele dintre acestea au fost cumpărate după moartea sa de Muzeul Național de Antichități și Seminarul de Istorie Antică de la Universitatea din București.

Așa se explică că dacă, de pildă, în ce privește activitatea sa științifică în scris, Teohari Antonescu publică mult mai puțin, în „*Convorbiri Literare*” din 1895: Descoperirile de la Troia și Dacia – patria primitivă a popoarelor ariene, în 1901 – Cum s-a format preistoria, în 1902 – Originile omului, - cursul său de arheologie din 1906 și de preistorie din 1907 sunt de cea mai largă și completă informație: arheologie generală clasică (1906), preistorie (1907), tot 1907 Ceramică greacă, cu ample prezentări și documentare a stilurilor și mitologiei ca izvor de inspirație plastică. Nu au lipsit în alți ani nici cursuri de arhitectură și plastică antică, după planșe și diapozitive. La foarte puține universități se făceau asemenea cursuri în ciclul deplin, de la Paleolitic și până la manifestările cele mai de seamă ale artei medievale, bizantine, romanice și gotice. În aceasta Teohari Antonescu se silea să urmeze pe maestrul său Odobescu, fiind de un neprețuit ajutor ascultătorilor săi.

Teohari Antonescu a fost un profesor atât de conștiincios încât, un timp, trebuind a suplini pe colegul său de istorie veche, regretatul Petre Râșcanu, cât acesta avea anumite însărcinări oficiale, nu a făcut numai cursul acestuia, ci deși fără nicio pretenție de a fi orientalist, a adâncit, ba chiar a și publicat câteva din problemele civilizației Orientului ce l-au atras mai mult: 1897 – Originea Egiptenilor, 1898 – Epopeea lui Izdubar și Din lumea chaldee, 1899 – Filozofia Upanișadelor, 1901 – Din literatura egipteană, 1903 – Budhismul și Nirvana.

Unele dintre aceste studii, Teohari Antonescu le-a publicat la un loc în frumoasa carte, așa de vrednică de a fi citită și astăzi: „*Lumi uitate*”, studii literare și arheologice, Iași, 1901.

Îngăduiți un singur fragment din Epopeea lui Izdubar, de mitică tradiție, asemenea cu epopeea homerică, dar de cu totul alt spirit, al unei alte lumi, Chaldeea ținuturilor de la Ur, Uruk, Larsa, etc. Într-o tăbliță cuneiformă, eroul Izdubar cere cu violență zeului morții să-i scoată la lumină sufletul lui Eabani.

„În fața acestei umbre scumpe”, zice Teohari Antonescu, „umbre îmbrăcate în giulgiul său de moarte, Izdubar apucat de setea de a cunoaște ce este dincolo de groapă, întreabă vedenia ce stă înaintea-i” – și Antonescu traduce după o versiune modernă dar aproape în metru antic:

- Spune-mi prietene, spune-mi, prietene, spune-mi
Ce fel e locașul unde-ai umblat, o spune-mi!
- Nu pot să-ți spun tovarășe, nu pot să-ți spun tovarășe,
Căci de-aș vrea să-ți spun ce fel e locașul

Ar trebui să te așterni în țărână și să plângi
 - Mă voi așterne în țărână și voi plânge
 - Ascultă. Tot ce-ai făcut pe pământ e zadarnic
 Și tot ce-a mângâiat sufletul tău, o himeră
 Întocmai ca pe un veșmânt învechit, viermii trupul ți-l rod.
 Tot ce-ai făcut pe pământ e zadarnic
 Și tot ce-a mângâiat sufletul tău, o himeră,
 Căci praf și țărână se așează pe tine.

Alexandru Odobescu fusese prozatorul-creator, de mari resurse și de o neobișnuit de bogată putere de expresie învietoare. Dintr-o a treia generație, Vasile Pârvan va fi filozoful chinuit de sensul și resorturile adânci ale vieții. Fie-mi permis a crede că și Teohari Antonescu, apropiindu-se cu sufletul în vibrație de vechi lumi uitate și încercând a le învia, nu a făcut-o numai gândindu-se la maestrul său Odobescu, cu care cumva se silea numai să-i semene.

În același volum din „*Lumi uitate*”, arheologul Teohari Antonescu, publică și un studiu tot așa de special și de caracteristic ca și acela „*Cum s-a format preistoria*” și anume: „*Un veac de cercetări arheologice*”, apărut întâi în „*Omagiul lui Titu Maiorescu*”, 1900, pag. 169.

Deopotrivă de bogate în fapte și caracterizări, amândouă studiile mai sunt în plus o dovadă, cu câtă justete, largă înțelegere și adevărate însușiri de precursor înțelegea Teohari Antonescu știința sa, mai ales la noi.

Despre aceasta ne putem da seama mai bine comparând paginile sale cu acelea ale conferinței arheologului german contemporan cu dânsul Adolph Michaelis, exact cu aceeași temă – „*Die archäologischen Entdeckungen des XIX – an Jahrhunderts*”, lucrarea acestuia este însă din 1904-1905 și încă și mai târziu s-a transformat în cuprinzătoarea carte din 1908: „*Ein Jarhundert kunstharchäologischer Entdeckungen*” (Un veac de cercetări arheologice).

Să compare cineva și să judece. În esență, nicio distonanță, nimic uitat, nici chiar accentul pe așa-zisa „Archäologie des Spatens”, - arheologia de hârleț, de târnăcop, de săpături, care evident preocupă și mai mult pe arheologul german.

„Scena lumii” – zice Teohari Antonescu – „a fost lărgită în spațiu, dar mai ales lărgită în timp. De unde până mai ieri, nu se cunoșteau decât popoarele din preajma Mării Mediterane, astăzi, mulțumită cercetărilor din veacul trecut, cunoaștem lunga desfășurare de viață a popoarelor de la Nil și din Mesopotamia. Pe de altă parte, originile neamului omenesc au fost mai de aproape studiate și istoricul astăzi poate să urmărească cu amănuntul pașii acelui om cuaternar, care, sau pribegea după animale de-a lungul apelor și prin păduri, sau se adăpostea de suflările înghețate ale vânturilor prin scorburile copacilor sau prin speluncile munților”. „Și numai cercetărilor Arheologiei datorește istoria aceste rezultate strălucite”.

Ceea ce Odobescu bănuia numai cu două decenii în urmă, Teohari Antonescu confirmă și întregeste. De aceea și citează, cred, tocmai paleoliticul, căci despre celelalte timpuri posterioare vorbise și Odobescu cu ce se putea ști pe vremea sa.

Ultimii ani, Teohari Antonescu publică în 1905 – *Le Trophée d'Adamclisi. Étude archéologique*, făcând eforturi remarcabile ca să stabilească o nouă orânduire a metodelor ce împodobeau corpul cilindric al marelui monument, studiat mai înainte de Benndorf și Tocilescu, Niemann și Furtwängler. A ajuns Teohari Antonescu la rezultate definitive sau numai la alte simple ipoteze? Cine ar putea s-o spună? Cu excepția unui cercetător german, care s-a ocupat în treacăt cu monumentul, în timpul războiului, nimeni nu s-a mai oprit la formidabilele ruine, pentru cercetarea cărora se cer însemnate mijloace, ba, cu excepția unei singure metope care a fost așezată la loc de cinste în Muzeul Național de Antichități, celelalte stau tot expuse în ploaie și zăpadă, cum erau acum 25 de ani. Ce au visat, fiecare deosebit, Tocilescu și Antonescu, de-abia de acum înainte se va putea împlini. Deocamdată, la Tropaeum Traiani, în vale de culmea strălucitului monument al romanismului din Europa sud-estică, după săpăturile lui Tocilescu și ale d-lui Prof. Murnu, s-au reluat recent deși cu mijloace minime, cercetările începute: sunt lucrările din ultimii ani ale D-lui Paul Nicorescu de la Universitatea din Iași.

În 1906, cu ocazia mării expoziții naționale, Teohari Antonescu s-a silit să colaboreze cu ce credea că poate mai bine: „Cetatea Sarmizegetusa reconstituită”, Iași 1906, și – ajutat de doi tineri artiști, Antonescu a întocmit chiar o machetă de reconstituire plastică care există, păstrată la Muzeul Militar Național. E vorba de vechea Ulpia Traiană, de la Grădiștea Hunedorei. Au fost și zâmbete: de unde să știe Teohari Antonescu cum a fost Sarmizegetusa, numai după arătările Columnei Traiane și călătoriile sale pe vechile drumuri și pe la vechile ruine nedesfunate. Ce făcuseră sau au vrut să facă Ungurii pe locurile falnicei capitale a Daciei romane era cu mult prea puțin, ca și nimic: nu-i lega nimic. După ce s-au petrecut atâtea în ultimii 25 de ani, noi vedem în încercarea să-i zicem temerară

sau romantică a arheologului Teohari Antonescu un semnificativ gest prevestitor de conștiință națională pe care-l putea aduce un om de specialitatea sa, slujindu-se de mijloacele de informație ale vremii, de câtă știință, instinct și viziune putea să aibă. Aceasta e cu atât mai adevărată, cu cât de-abia astăzi știm mai mult și s-au găsit lucruri cu totul remarcabile și adânc impresionante din viața cetăților dacice și a mândrei Ulpiei Traiane. Cercetătorii arheologi sunt D-nii D.M. Teodorescu și Constantin Daicovici de la Universitatea din Cluj. Mijloacele: iubirea de trecut și adânc înțelegătoarea munificență regală, asigurând chiar viitorul: anul acesta, însuși Moștenitorul Tronului a dus la locul sfințit de amintirea Regelui Decebal și a Împăratului Traian, banii trebuincioși pentru săpături. Niciun arheolog și niciun istoric nu putea să viseze mai mult acum 30 de ani pentru cercetarea acestui trecut.

În sfârșit, ultima lucrare a lui Teohari Antonescu este: „*Columna Traiană*”, studiată din punct de vedere arheologic, geografic și artistic, vol. I, operă apărută după moartea sa în chiar același an 1910, cu rânduri de prefață scrise „cu durere în suflet” de marele istoric Alexandru Xenopol. Operă compactă, îndelung pregătită, scrisă cu aceeași îngrijire de formă a întreg scrisului său. E identificarea basoreliefurilor de pe Columna lui Traian, cu localitățile actuale ce au păstrat în ruină rămășițe din viața de odinioară a Dacilor și a Romanilor.

Și iarăși aceeași piedică, aceeași lipsă a săpăturilor nu îngăduie un cuvânt mai hotărâtor de confirmare a laborioaselor cercetări întreprinse de arheologul nostru. După el cercetarea a fost reluată, până acum potrivit cu cerințele noi, adică prin săpături, în două singure puncte: la Tibiscum, de către regretatul arheolog Gheorghe Mateescu, elev al lui Vasile Pârvan, întâmplător din același loc de naștere ca și înaintașul său Teohari Antonescu; recent, tot în Banat s-au făcut cu mijloace locale săpături și cercetări de către D-nii Scarlat Lambrino și Grigore Florescu de la Universitatea din București. Dar ce înseamnă aceste singure puncte din tot parcursul oștilor romane și mulțimea așezărilor lor? Nădejdea în viitor, la care desigur și Teohari Antonescu s-a gândit.

Iată cine a fost acela de la a cărui plecare dintre noi s-au împlinit 25 de ani. Prin ce a făcut, el nu poate fi uitat și atunci când, recent, în deplină înțelegere și continuitate, frunțații intelectuali ai locului său de naștere – Giurgiul – D-nii Alexandru Cartojan, Anghel Rădulescu și Savin Popescu, directorul liceului, înființând cu multă grijă și cheltuială un muzeu și începând o publicație a acestuia, i-au dat numele „Teohari Antonescu”, au făcut cea mai frumoasă faptă ce se putea face în acest an de aducere-aminte a morții sale, după o viață de muncă, prea repede frântă și de visuri nobile ce rămân de împlinit.

BIBLIOGRAFIE

Andrieșescu 1910	Andrieșescu, I., Teohari Antonescu, <i>Arhiva. Organul Societății științifice și literare din Iași</i> , an XXI, nr. 1, ianuarie 1910, 46-48.
Andrieșescu 1912	Andrieșescu, I., <i>Contribuție la Dacia înainte de Romani</i> , Institutul de Arte Grafice N.V. Ștefăniu & Co., Iași, 1912, 124 p.
Andrieșescu 1920	Andrieșescu, I., Câteva considerațiuni și îndemnuri de început cu privire la Istoria veche și științele ei ajutătoare. Cu o introducere despre Petru Rășcanu și Teohari Antonescu - O lecție de deschidere, <i>Revista Istorică</i> , VI, nr. 3-6, 1920, 95-115; nr. 7-9, 136-162.
Andrieșescu 1935	Andrieșescu, I., Teohari Antonescu, <i>Buletinul Muzeului Județului Vâlcea „Teohari Antonescu”</i> , I, 1935, 57-59.
Andrieșescu 1939	Andrieșescu, I., Artele în timpurile preistorice la noi, <i>Artă și Tehnică grafică</i> , 4-5, 1938-1939, 25-50.
Condurachi 1943	Condurachi, E., Teohari Antonescu și originile poporului român, emisiunea Universitatea Radio, ciclul „Arheologii noștri și originea neamului românesc”, 16 iunie, ora 20,40, <i>Arhiva Societății Române de Radiodifuziune</i> , dosar nr. 10/1943, 6 file, mss.
Denize 1998	Denize, Eugen, <i>Istoria Societății Române de Radiodifuziune</i> , vol. 1, partea întâi (1928-1937), București, 1998.
Ludwig 1932	Ludwig, Emil, <i>Schliemann: Geschichte eines Goldsuchers</i> , Berlin, 1932.

Muşţeanu 1998	Muşţeanu, L. (coord.), <i>Bibliografie radiofonică românească (1928-1935)</i> , vol. I, Bucureşti.
Nicolae 2011	Nicolae, C. I., Arheologi şi arheologie în emisiunile radioului public (1930-1944), în D. Măgureanu, D. Măndescu, S. Matei (eds.), <i>Archaeology: making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeş at his 70th anniversary</i> , Piteşti, 2011, 67-85.
Petrescu-Dîmboviţa 2005	Petrescu-Dîmboviţa, M., Profesorul Ioan Andrieşescu. Omul şi opera, <i>Codrul Cosminului</i> , 11, 2005, 223-233.
Popovici 2000	Popovici, D.-N., Note pentru o viitoare şi necesară istoriografie a arheologiei româneşti (I), <i>Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”</i> , V-VI, 1999-2000, 17-22.
Tocilescu 1880	Tocilescu, Gr., <i>Dacia înainte de romani. Cercetare asupra poporului care a locuit Țările Române de la stânga Dunării, mai înainte de conquista acestor țări de contra Imperiului Traian</i> , Tipografia Academiei Române, Bucureşti, 1880.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Figure 1. Last page of the conference manuscript *Praehistoric arts in Romania (I)*, Archive of the "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology, Andrieşescu files.

Figure 2. The stamp of the Romanian Radio-Broadcasting Society (RRS) on the first page of the manuscript of the conference *New archaeological discoveries*, RRS Archive, file no. 14/1933, page 1.

CĂTĂLIN I. NICOLAE,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
nicotk@gmail.com